

ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТРАНСПОРТУ
Кафедра управління державними і корпоративними фінансами

О. О. Коковіхіна, Д. І. Бойко

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК
І ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА

Конспект лекцій

Харків – 2016
Коковіхіна О. О., Бойко Д. І. Центральний банк і

грошово-кредитна політика: Конспект лекцій. – Харків: УкрДУЗТ, 2016. – 109 с.

Конспект лекцій містить матеріал за такими темами курсу, як виникнення центральних банків, їх задачі та функції, грошово-кредитна політика та інструменти її реалізації, емісія готівки та організація готівкового грошового обігу, рефінансування комерційних банків, організація міжбанківських розрахунків, центральний банк – банкір та фінансовий агент уряду, валютне регулювання і контроль, регулювання банківської діяльності та нагляд.

Даний конспект лекцій рекомендовано для студентів напряму підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит».

Конспект лекцій може бути використаний для підготовки до практичних занять та заліку студентами всіх форм навчання.

Табл. 2, бібліогр.: 33 назви.

Конспект лекцій розглянуто і рекомендовано до друку на засіданні кафедри управління державними і корпоративними фінансами 9 березня 2016 р., протокол № 8.

Рецензент

доц. Н. М. Лисьонкова

О. О. Коковіхіна, Д. І. Бойко

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК
І ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Відповідальний за випуск Коковіхіна О. О.

Редактор Буранова Н. В.

Підписано до друку 17.05.16 р.

Формат паперу 60x84 1/16. Папір писальний.

Умовн.-друк.арк. 4,50. Тираж 50. Замовлення №

Видавець та виготовлювач Українська державна академія залізничного транспорту,

61050, Харків-50, майдан Фейєрбаха, 7.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2874 від 12.06.2007 р.

Зміст

Вступ.....	5
...	
Тема 1. Виникнення центральних банків, їх задачі та функції...	7
1.1 Виникнення центральних емісійних банків.....	7
1.2 Задачі та функції центрального банку.....	10
1.3 Національний банк України — центральний банк держави.....	12
...	
Тема 2. Грошово-кредитна політика та інструменти її реалізації.....	19
..	
2.1 Суть і цілі грошово-кредитної політики.....	19
2.2 Інструменти реалізації грошово-кредитної політики...	22
Тема 3. Емісія готівки та організація готівкового грошового обігу.....	28
....	
3.1 Центральний банк — емісійний банк країни.....	28
3.2 Організація процесу виробництва банкнот і монет і у системі НБУ.....	32
3.3 Організація емісійно-касової роботи в установах Національного банку України.....	38
3.4 Прогнозування грошової емісії та потреби в готівці.....	39
..	
Тема 4. Рефінансування комерційних банків.....	41
4.1 Загальні умови проведення операцій з рефінансування банків.....	41

...					
4.2	Порядок	надання	кредитів	42	
овернайт.....					
4.3	Порядок	надання	кредитів	43	
рефінансування.....					
Тема 5.	Організація	міжбанківських		47	
розрахунків.....					
5.1	Суть	та	роль	міжбанківських	47
розрахунків.....					
5.2	Основні	характеристики	міжбанківських		
розрахунків		на	основі	51	
СЕП.....					
Тема 6.	Національний банк України – фінансовий агент				
уряду.....				54	
...					
6.1	Нормативно-правове	регулювання	функцій і		
повноважень	НБУ	як	фінансового	агента	54
уряду.....					
6.2	Обслуговування		державного		59
боргу.....					
Тема 7.	Валютна політика, валютне регулювання і				
контроль.....				63	
..					
7.1	Суть	і	значення	валютної	63
політики.....					
7.2	Завдання та повноваження	центрального банку у			
сфері валютного регулювання та валютного				66	
контролю.....					
7.3			Валютне		71
курсоутворення.....					
7.4	Діяльність центрального банку з управління				
золотовалютними				75	
резервами.....					
7.5	Економічний зміст і значення платіжного балансу в				
механізмі			валютного	79	
регулювання.....					
Тема 8.	Регулювання банківської діяльності та				82

нагляд.....	
8.1 Необхідність і задачі банківського регулювання та нагляду.....	82
....	
8.2 Створення і державна реєстрація банків.....	84
8.3 Порядок надання ліцензій на здійснення банківських операцій.....	94
...	
8.4 Економічні нормативи регулювання діяльності комерційних банків.....	100
8.5 Система гарантування вкладів фізичних осіб в Україні.....	101
....	
Список літератури.....	106

Вступ

Варіативна навчальна дисципліна «Центральний банк і грошово-кредитна політика» пропонується до викладання студентам напряму підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр».

Конспект лекцій з дисципліни «Центральний банк і грошово-кредитна політика» розроблено відповідно до робочої програми курсу з урахуванням предмета навчальної дисципліни та її міждисциплінарних зв'язків.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є діяльність центрального банку в галузі регулювання грошового обігу в країні та забезпечення стабільності національної грошової одиниці.

Метою викладання навчальної дисципліни «Центральний банк і грошово-кредитна політика» є формування теоретичних і прикладних знань у галузі монетарної політики та функціонування центрального банку, його ролі і місця в проведенні грошово-кредитної політики, забезпечення стійкості національної валюти, стабільності банківської системи, оптимальної організації платіжної системи і динамічного розвитку економіки в умовах ринкових відносин.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Центральний банк і грошово-кредитна політика» є вивчення змісту завдань і основних напрямків діяльності центрального банку, його механізмів та інструментів грошово-кредитної політики, за допомогою яких банк регулює пропозицію (масу) і ціну грошей.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні

знати:

- ❖ статус та напрями діяльності центрального банку;
- ❖ правову основу діяльності НБУ;
- ❖ основні засади грошово-кредитної політики та фінансові інструменти грошово-кредитної політики.
- ❖ порядок проведення емісійно-касової роботи в НБУ;
- ❖ характеристику видів рефінансування центральним банком діяльності комерційних банків;
- ❖ основи організації та регулювання платіжної системи;

- ❖ порядок регулювання центральним банком діяльності комерційних банків;
  - ❖ методику здійснення банківського нагляду за діяльністю банків другого рівня;
  - ❖ класифікацію державного боргу та порядок здійснення платежів з погашення та обслуговування державного боргу;
  - ❖ основи формування валютної політики;
- вміти :*
- ❖ аналізувати та використовувати спеціальні нормативно-правові документи, що регулюють грошово-кредитні відносини в державі;
  - ❖ аналізувати і управляти грошовими потоками держави;
  - ❖ розраховувати значення грошових агрегатів;
  - ❖ відстежувати динаміку облікової ставки, норми обов'язкових банківських резервів і пояснювати її з точки зору макроекономічної рівноваги;
  - ❖ розраховувати мультиплікатор і зміну пропозиції грошей на основі отриманих даних;
  - ❖ визначати обсяги кредитування для підтримки ліквідності банківської системи.

Тема 1. Виникнення центральних банків, їх задачі та функції

1.1 Виникнення центральних емісійних банків

Особливі місце і роль центрального банку (далі ЦБ) у фінансовій системі сучасної держави визначаються рівнем та характером розвитку ринкових відносин. Останнє не слід розглядати як щось незмінне, що конфронтує з різними історичними варіантами командно-адміністративних відносин. Товарно-грошові відносини на різних етапах свого розвитку зазнають істотних змін. Одним з найбільш яскравих проявів цього є зміна ролі кредитних інститутів, зокрема банків.

Центральний банк – головна ланка грошово-кредитної системи практично усіх країн, що мають банківські системи.

В епоху стихійного ринку (грошовий обіг був золотомонетним) банки були простими посередниками у здійсненні торговельних операцій. Існували банки, що звичайно виділялися із загальної кількості як найбільш великі або ті, що обслуговують нестатки уряду. Протягом багатьох століть подібну роль виконували відомі, які мали поважний стан та довіру, конкретні банкіри. Але у тих історичних умовах (суто стихійний розвиток плюс те, що держава стояла осторонь економіки) банки відрізнялися один від одного своїми розмірами, а не спеціалізацією. Навіть близькість до уряду не робила який-небудь банк центральним.

Ідея центрального банку зародилася в умовах відносно розвинутих капіталістично-ринкових відносин, коли в ньому виникла історична й економічна потреба, коли стало ясно, що подальший розвиток ринку взагалі (і фінансового ринку зокрема) без центрального банку як органу державного (суспільно організованого) контролю і нагляду призводить до невиправданих втрат.

У більшості західних країн функції центральних банків були закріплені за певними банками із середини ХІХ – початку ХХ ст. (банк Франції став єдиним емісійним центральним у 1848 р.; Рейхсбанк (Німеччина) і Банк Іспанії – з 1874 р.: ФРС США – з 1913 р.).

Перші банки виникли значно раніше. *За свідченням істориків, першим ЦБ став Центральний банк Швеції (Ріксбанк (1668 р.)).*

Банк Англії (БА) виник у 1694 р., коли урядові для ведення війни з Францією знадобилася велика позика, для видачі якої кілька лондонських купців об'єдналися в один приватний акціонерний банк. Як «подяку» за зроблену послугу вони одержали право емісії банкнот, що вільно розмінювалися на золото. Випущені новим банком банкноти стали авторитетним платіжним засобом і ввійшли у платіжний обіг країни. Впродовж півтора століття БА виконував роль головного центрального банку. Однак законодавчо роль Центрального банку було закріплено за ним лише в 1844 р.

На відміну від Англії, де ЦБ виріс «знизу», Державний банк Росії було засновано «зверху» у 1860 р. При цьому Банк Англії та Рейхсбанк діяли як незалежні кредитно-емісійні центри. Державний банк Росії був підлеглий Міністерству фінансів.

Виділення із загального ряду банків одного на роль центрального означає початок формування дворівневої банківської системи. У свою чергу необхідність створення дворівневої системи банків зумовлена суперечливим характером ринкових відносин: з одного боку, вони вимагають свободи підприємництва і розпорядження приватними фінансовими засобами, і це забезпечується елементами нижнього рівня – комерційними банками і кредитними установами, з іншого боку, цим відносинам необхідне регулювання (контроль і цілеспрямований вплив), і це вимагає особливого інституту у вигляді ЦБ.

Історія багатьох країн довела, що централізація і суспільний контроль служать обов'язковими передумовами ефективності банківської системи. Суто децентралізоване функціонування і розвиток банківської справи через різнорідність паперових грошей, погане регулювання і грошову пропозицію, невідповідні

нестаткам економіки, вносять додаткове безладдя в стихійну економіку. З цього погляду, створення ЦБ із функціями регулювання кредитно-грошових відносин стало історичним відкриттям, що дало змогу ефективно приборкати стихію ринку зі збереженням волі приватного підприємництва.

Спочатку термін «ЦБ» мав на увазі найбільший банк, що є у центрі банківської системи. Потім такі банки поступово монополізували деякі специфічні функції, а на певному етапі влади націоналізували їх (акціонерний статус при цьому може зберігатися).

Організаційно-правові основи центральних банків провідних країн світу неоднорідні. Центральні банки за характером власності поділяються на такі:

- ❖ – державні, капітал яких належить державі (Банк Англії, Банк Франції, Німецький федеральний банк);
- ❖ – змішані, коли капітал банку частково належить державі, а частково — приватним акціонерам (Банк Японії, Австрійський національний банк);
- ❖ – акціонерні (у США — 100 % капіталу федеральних резервних банків є у власності банків членів ФРС).

Центральний банк може функціонувати як єдиний банк з регіональними управліннями або ж бути побудованим за федеративним принципом. Наприклад, Німецький федеральний банк (Бундесбанк) — це єдиний банк з регіональними управліннями (центральними банками земель) і розгалуженою мережею відділень.

Система центрального банку США складається із таких ланок:

- ❖ – Рада керуючих ФРС;
- ❖ – 12 федеральних резервних банків;
- ❖ – Федеральний комітет з операцій на відкритому ринку;
- ❖ – Федеральна консультативна рада.

До складу Європейської системи центральних банків входять Європейський центральний банк і центральні банки країн — учасниць Європейського союзу (ЄС).

1.2 Задачі та функції центрального банку

Основою діяльності центрального банку в кожній країні є чітке визначення у законодавчому порядку задач і функцій цього важливого органу державного регулювання економіки. У більшості розвинутих країн діяльність центрального банку спрямована на розв'язання трьох основних задач:

- ❖ забезпечення сталості національної грошової одиниці;
- ❖ забезпечення надійності грошово-кредитної системи країни;
- ❖ забезпечення ефективного функціонування платіжної системи країни.

Важливим фактором досягнення монетарної стабільності є незалежність центрального банку від уряду в проведенні грошово-кредитної політики, з одного боку, і узгодженість дій цих органів державного управління — з другого.

Питання незалежності центрального банку набуває останнім часом важливого політичного звучання. Країни-члени ЄС прийняли рішення, згідно з яким країна, що не забезпечила на законодавчому рівні і в реальності високого ступеня незалежності свого центрального банку, не може бути членом Об'єднаної Європи.

Функції центрального банку:

Емісія грошей. Центральному банку країни, як правило, належить монопольне право емісії (створення) готівки (банкнот і монет). Щодо депозитних грошей, то їх емітують (випускають) як центральний банк, так і комерційні банки. Центральний банк випускає депозитні гроші шляхом рефінансування комерційних банків, кредитування уряду, проведення операцій на відкритому і на валютному ринку.

Регулювання грошового ринку шляхом використання інструментів грошово-кредитної політики. У сучасних умовах це — найважливіша функція центрального банку. Він займається розробленням і реалізацією грошово-кредитної політики з метою забезпечення в кінцевому підсумку стійкого розвитку економіки через цінову стабільність.

Банк банків. Центральний банк здійснює кредитно-розрахункове і касове обслуговування комерційних банків. Він виступає для банків кредитором останньої інстанції, забезпечує надійне та ефективне функціонування платіжної системи.

Регулювання банківської діяльності та нагляд. Ця функція тісно пов'язана з попередньою. Останнім часом спостерігається тенденція розширення регулятивної, а в деяких країнах і наглядової функції центрального банку, що зумовлено глобалізацією банківської справи.

Банк уряду. Виконуючи цю функцію, центральний банк здійснює кредитно-розрахункове обслуговування центральних органів влади, виступає в ролі платіжного агента уряду по обслуговування державного боргу, а також у ролі його фінансового радника й консультанта.

Формування та управління золотовалютними резервами. Центральний банк використовує резерви для покриття дефіциту платіжного балансу країни, підтримки обмінного курсу національної валюти.

Центральний банк — це інформаційно-аналітичний та статистичний центр грошово-кредитної системи. Він розробляє правила і положення, що регламентують здійснення банківських операцій, визначає порядок ведення бухгалтерського обліку в банках, складання і надання фінансової і статистичної звітності у банківській системі. Центральний банк займається аналізом і прогнозуванням економічної ситуації в країні (на макрорівні), моніторингом реального сектора економіки, складанням банківської та монетарної статистики.

Представницька функція. Центральний банк представляє інтереси держави у взаємовідносинах з центральними банками інших держав, з міжнародними банками і валютно-фінансовими організаціями.

1.3 Національний банк України — центральний банк держави

Національний банк України (НБУ) є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, Законом “Про Національний банк України” та іншими законами України.

Національний банк має статутний капітал, який є державною власністю. Розмір статутного капіталу становить 10 млн. грн. Він може бути збільшений за рішенням Ради Національного банку України.

Джерелами формування статутного капіталу Національного банку є доходи його кошторису, а при необхідності – Державний бюджет України.

НБУ є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису, а у визначених цим законом випадках – за рахунок Державного бюджету України.

Національний банк є юридичною особою, має відокремлене майно, яке є об’єктом права державної власності і перебуває у його повному господарському віданні.

НБУ не відповідає за зобов’язаннями інших банків, а інші банки не відповідають за зобов’язаннями Національного банку, крім випадків, якщо вони добровільно беруть на себе такі зобов’язання.

Національний банк може відкривати свої установи, філії та представництва в Україні, а також представництва за її межами. Одержання прибутку не є метою діяльності Національного банку.

Відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України.

Виконання цієї функції сприяє дотриманню стабільності банківської системи, а також у межах своїх повноважень – цінової стабільності.

Керівними органами Національного банку України є *Рада Національного банку* та *Правління Національного банку*.

До складу *Ради Національного банку* входять члени *Ради Національного банку*, призначені Президентом України та Верховною Радою України.

Голова Національного банку, який призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України, входить до складу *Ради Національного банку* за посадою.

Членом *Ради НБУ* може бути громадянин України, який має вищу економічну чи фінансову освіту або науковий ступінь у галузі економіки та фінансів і при цьому має досвід постійної роботи в органах законодавчої влади або на керівних посадах в органах центральної виконавчої влади України, в банківській установі чи науковій роботі за фінансовою або економічною тематикою.

Президент України призначає сім членів *Ради Національного банку* шляхом прийняття відповідного Указу. Верховна Рада України призначає сім членів *Ради Національного банку* шляхом прийняття відповідної Постанови.

Кандидатури осіб для призначення Верховною Радою України членами *Ради Національного банку* обговорюються на спеціальному відкритому засіданні профільного Комітету Верховної Ради України, який надає свої рекомендації Верховній Раді.

Строк повноважень членів Ради Національного банку – сім років, крім Голови Національного банку, який входить до складу Ради Національного банку на строк здійснення ним повноважень за посадою.

Голова Ради НБУ обирається Радою Національного банку строком на три роки.

Функції Ради НБУ:

- ❖ відповідно до загальнодержавної програми економічного розвитку, основних параметрів економічного і соціального розвитку України до 15 вересня розробляє Основні засади грошово-кредитної політики і подає їх до Верховної Ради України для інформування, здійснює контроль за виконанням Основних засад грошово-кредитної політики;

- ❖ здійснює аналіз впливу грошово-кредитної політики на стан соціально-економічного розвитку України та розробляє пропозиції про внесення відповідних змін до неї;

- ❖ затверджує Регламент Ради Національного банку;

- ❖ затверджує кошторис доходів та витрат Національного банку;

- ❖ приймає рішення про збільшення розміру статутного капіталу Національного банку;

- ❖ визначає аудиторську компанію для проведення аудиторської перевірки Національного банку, розглядає аудиторський висновок та затверджує бухгалтерський баланс Національного банку, публікує в офіційних друкованих засобах масової інформації щорічний баланс Національного банку;

- ❖ надає рекомендації Правлінню Національного банку в межах розроблених Основних засад грошово-кредитної політики;

- ❖ надає рекомендації Кабінету Міністрів України щодо впливу політики державних запозичень та податкової політики на стан грошово-кредитної сфери України;

- ❖ виконує інші функції, що впливають із основної мети діяльності Національного банку.

Засідання Ради Національного банку проводяться не рідше одного разу на квартал. Рада Національного банку не може надавати рекомендації щодо доцільності призначення на посади чи звільнення з посад Голови Національного банку, членів

Правління Національного банку або давати персональну оцінку діяльності окремих посадових осіб Національного банку.

Правління Національного банку згідно з Основними засадами грошово-кредитної політики через відповідні монетарні інструменти та інші засоби банківського регулювання забезпечує реалізацію грошово-кредитної політики, організовує виконання інших функцій та здійснює управління діяльністю Національного банку.

Очолює Правління Національного банку Голова Національного банку. Кількісний та персональний склад Правління Національного банку затверджується Радою Національного банку за поданням Голови Національного банку.

Голова Національного банку призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України строком на п'ять років.

Структура Національного банку формується за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням. До системи Національного банку входять: центральний апарат, філії (територіальні управління), розрахункові палати, Банкнотно-монетний двір, Фабрика банкнотного паперу, Державна скарбниця України, Центральне сховище, спеціалізовані підприємства, банківські навчальні заклади та інші структурні одиниці і підрозділи, необхідні для забезпечення діяльності Національного банку. Для інкасації та охорони цінностей та об'єктів Національний банк має відомчу охорону, озброєну бойовою вогнепальною зброєю.

Філії (територіальні управління) Національного банку не мають статусу юридичної особи і не можуть видавати нормативні акти, діють від імені Національного банку в межах отриманих від нього повноважень. Завдання і функції філій Національного банку визначаються Положенням, що затверджується Правлінням Національного банку.

Національний банк організований і функціонує згідно з принципами (правовими положеннями), що закріплені в Законі «Про Національний банк України» та обумовлені завданнями, покладеними на банк.

Принцип незалежності Національного банку. Відповідно до цього принципу Національний банк у межах наданих йому повноважень є незалежним у своїй діяльності, а органи законодавчої і виконавчої влади не мають права втручатися у його діяльність щодо реалізації функцій, передбачених на законодавчому рівні. Проте абсолютної незалежності, як відомо, в природі не існує. Так і Національний банк України не може бути абсолютно незалежним органом державної влади. По-перше, Національний банк є підзвітним Верховній Раді України і Президенту України, зокрема, згідно з Конституцією вони можуть замінити голову Національного банку і склад Ради Національного банку. По-друге, депутати Верховної Ради можуть внести поправки у чинний закон «Про Національний банк України», тобто скоригувати механізм функціонування Національного банку. По-третє, принцип незалежності не означає неузгодженості діяльності Національного банку з політикою інших органів державної влади. Зокрема, Національний банк розробляє Основні засади грошово-кредитної політики на наступний рік відповідно до Загальнодержавної програми економічного розвитку та Основних засад економічного і соціального розвитку України, затверджених Кабінетом Міністрів України. Національний банк та Кабінет Міністрів України проводять взаємні консультації. Так, Національний банк консультує уряд з питань грошово-кредитної політики, бере участь у розробленні загальнодержавної програми економічного розвитку. Проте слід підкреслити, що Національний банк має підтримувати економічну політику уряду, сприяти її реалізації доти, доки вона не суперечить виконанню його основної функції — забезпеченню стабільності грошової одиниці України.

Принцип парламентського та президентського контролю за діяльністю Національного банку. Рада Національного банку вносить Верховній Раді України Основні засади грошово-кредитної політики для інформування. Голова Національного банку доповідає Верховній Раді України про діяльність Національного банку. Двічі на рік Національний банк подає інформацію Президенту України та Верховній Раді України про стан грошового ринку в Україні. Рахункова палата Верховної Ради здійснює фінансову перевірку Національного

банку стосовно руху коштів Державного бюджету та виконання кошторису Банку.

Принцип розмежування державних фінансів і коштів Національного банку. Національному банку згідно із Законом забороняється надавати прямі кредити уряду як у національній, так і в іноземній валюті на фінансування видатків Державного бюджету України. Крім того, Національному банку дозволяється здійснювати операції з державними цінними паперами лише на вторинному ринку. Таким чином, закон захищає Національний банк від можливих вимог з боку уряду щодо здійснення додаткової емісії з метою фінансування дефіциту державного бюджету.

Принцип організації Національного банку на підставі державної власності. Статутний капітал банку є державною власністю. Джерелами формування статутного капіталу є доходи Національного банку, а при необхідності — кошти Державного бюджету України. Майно, яким Національний банк уповноважений користуватися і розпоряджатися, є об'єктом права державної власності, але перебуває у повному господарському віданні банку.

Принцип здійснення діяльності без мети одержання прибутку. Згідно з Законом одержання прибутку не є метою діяльності Національного банку. Проте цей принцип не означає, що Національний банк не отримує доходів і прибутку. Зокрема, він одержує процентні доходи, наприклад за кредитами, наданими банкам, за державними цінними паперами, комісійні доходи, наприклад доходи за послуги служби інкасації, за послуги системи електронних міжбанківських переказів, інші доходи. Слід підкреслити, що Національний банк здійснює діяльність в інтересах усього суспільства, а не у власних інтересах.

Принцип економічної самостійності. Національний банк здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах кошторису, затвердженого Радою Національного банку. У разі перевищення доходів над видатками різниця вноситься до державного бюджету, а перевищення видатків над доходами покривається за рахунок державного бюджету наступного за звітним року.

Національний банк не відповідає за зобов'язаннями органів державної влади та інших банків, а ті не відповідають, у свою чергу, за зобов'язаннями Національного банку, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання.

Принцип централізації системи Національного банку України. Система Національного банку організована у такий спосіб, щоб забезпечити реалізацію єдиної державної грошово-кредитної політики в усіх регіонах України під загальним централізованим керівництвом. Філії (територіальні управління) є структурними підрозділами Національного банку без статусу юридичної особи і від його імені виконують функції на визначеній території. Діяльність усіх інших структурних підрозділів, одиниць, підприємств та закладів, що входять до системи НБУ, контролюється та спрямовується з єдиного центру.

Принцип єдності системи Національного банку України. Усі структурні підрозділи, одиниці, підприємства та заклади Національного банку об'єднані спільністю цілей і завдань, що стоять перед банком. Усі вони керуються єдиними правовими нормами, закріпленими в законах України, указах Президента України, постановах Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, в нормативно-правових актах Національного банку.

Принцип колегіальності управління системою Національного банку. Керівні органи Національного банку України — Рада Національного банку і Правління Національного банку — є колегіальними за порядком прийняття рішень. Так, на засіданнях Ради Національного банку рішення приймаються більшістю голосів від загальної кількості присутніх членів при кворумі 10 осіб. Кожний член Ради має один голос.

Принцип вертикальної структури управління системою Національного банку України. Цей принцип означає, що призначення посадових осіб та їх підпорядкованість здійснюються тільки по вертикалі. Так, начальник територіального управління Національного банку призначається на посаду згідно з наказом Голови НБУ, який видається на підставі постанови Правління НБУ. Структурні та підрозділи системи НБУ нижчого рівня підпорядковуються органам НБУ вищого рівня, не маючи ніяких горизонтальних зв'язків підпорядкування місцевим органам влади й управління.

Тема 2. Грошово-кредитна політика та інструменти її реалізації

2.1 Суть і цілі грошово-кредитної політики

У ХХ ст. формується система державного регулювання економіки і, зокрема, така важлива складова її частина, як грошово-кредитна політика.

Грошово-кредитну (або монетарну) політику звичайно визначають як комплекс взаємопов'язаних заходів з регулювання грошово-кредитного ринку, які проводить держава через центральний банк.

Центральний банк виступає в ролі провідника, автора грошово-кредитної політики, тобто її головного суб'єкта. Проте слід зазначити, що при розробленні грошово-кредитної політики, визначенні її основних параметрів центральний банк орієнтується на макроекономічні показники, які визначаються органами законодавчої і виконавчої влади.

Проведення грошово-кредитної політики передбачає визначення її стратегії і тактики. Стратегія політики полягає:

- ❖ у виборі цілей;
- ❖ встановленні певної ієрархії цілей;
- ❖ визначенні параметрів цілей.

Тактика грошово-кредитної політики полягає у виборі засобів, інструментів, які є найкращими (преференційними) для досягнення поставлених цілей.

Цілі грошово-кредитної політики можна згрупувати таким чином:

- ❖ кінцеві (стратегічні);
- ❖ проміжні;
- ❖ оперативні.

Через те що грошово-кредитна політика є одним із напрямків загальнодержавної економічної політики, її кінцеві цілі

виступають як частина глобальної стратегії, що визначається законодавчими й виконавчими органами влади.

Стратегічні цілі загальнодержавної економічної політики — це:

- ❖ економічне зростання;
- ❖ висока зайнятість населення;
- ❖ стабільність цін у державі;
- ❖ рівновага платіжного балансу.

Центральний банк як орган державного регулювання, основне завдання якого полягає у забезпеченні сталості національної грошової одиниці, спрямовує свою грошово-кредитну політику, в першу чергу, на забезпечення стабільності цін і зниження рівня інфляції. Слід зазначити, що ефективність грошово-кредитної політики значною мірою залежить від узгодженості кінцевих (стратегічних) цілей грошово-кредитної і загальнодержавної економічної політики.

Потреба у визначенні проміжних цілей викликана тим, що інструменти грошово-кредитної політики (політика відкритого ринку, політика рефінансування, політика обов'язкових резервних вимог) в основному не мають прямого безпосереднього впливу на кінцеві цілі. За проміжні цілі центральні банки звичайно вибирають досягнення певних змін обсягу грошової маси МЗ (або окремих її агрегатів), або певних змін у рівні процентної ставки. Ці орієнтири напряду пов'язані із досягненням кінцевої мети. Спрямованість і параметри проміжних цілей залежать від конкретної макроекономічної ситуації в країні, зокрема від характеру розвитку економічного циклу.

Останніми роками зросло значення такого проміжного цільового орієнтира грошово-кредитної політики, як обмінний курс національної грошової одиниці. Це викликано розширенням міжнародних зв'язків, зростанням взаємозалежності економік різних країн. Крім того, в країнах з перехідною економікою іноземна валюта часто виконує у внутрішньому обороті функцію засобу нагромадження, а інколи — й засобу платежу. За цих умов держава в особі Центрального банку, здійснюючи вплив на обмінний курс грошової одиниці, отримує змогу впливати не тільки на зовнішньоекономічну сферу діяльності, але й на

внутрішньоекономічні показники. Грошово-кредитна політика не може орієнтуватися виключно на обмінний курс, вона використовує його як один із цільових орієнтирів.

Для досягнення зазначених проміжних цілей центральні банки, як правило, встановлюють ще й оперативні цілі, які вони можуть контролювати. Головним чином центральні банки орієнтуються на монетарну (грошову) базу, тобто гроші, які вони самі безпосередньо створюють (готівка в обігу поза банківською системою і резерви комерційних банків).

Грошово-кредитна політика тісно пов'язана з бюджетною, податковою, валютною, зовнішньоекономічною. Так, якщо уряд стимулює економіку суттєвим збільшенням державних витрат, результат буде значною мірою позначатися на характері грошово-кредитної політики. Емісія державних боргових зобов'язань чинить тиск на грошовий ринок, зв'язує частину грошової маси і спричиняє підвищення процентної ставки, що може призвести до скорочення приватних інвестицій (ефект витіснення) і підриву стимулів для розширення економічної активності. Якщо ж центральний банк одночасно проводитиме політику підтримки процентної ставки, він вимушений буде розширити пропозицію грошей, провокуючи інфляцію.

Інший приклад. Якщо центральний банк ставить за мету підтримку фіксованого обмінного курсу, то самостійна внутрішня грошова політика стає практично неможливою, тому що девізна політика (купівля або продаж іноземної валюти на ринку) з метою підтримки обмінного курсу автоматично веде до зміни грошової маси в економіці.

Таким чином, ефективна стабільна грошово-кредитна політика (під якою розуміється звичайно низький стійкий темп інфляції) передбачає необхідність узгодженості й координації грошово-кредитної політики з іншими напрямками загальнодержавної економічної політики і, зокрема, з напрямками кон'юнктурної політики.

Місце й роль грошово-кредитної політики у системі державного регулювання економіки по-різному визначають представники різних економічних теорій, зокрема представники

найбільш фундаментальних з них — монетаристської і кейнсіанської.

Національний банк України як центральний банк держави щорічно розробляє проект основних напрямків грошово-кредитної політики, які затверджуються Верховною Радою України.

Ці напрямки передбачають:

- ❖ аналіз і прогноз розвитку макроекономічної ситуації в Україні;

- ❖ основні завдання грошово-кредитної політики;

- ❖ цільові орієнтири грошово-кредитної політики;

- ❖ інструменти регулювання грошово-кредитного ринку.

Грошово-кредитна політика Національного банку України на перспективу націлена на забезпечення внутрішньої і зовнішньої сталості гривні, досягнення фінансової стабілізації і створення на цій основі сприятливих умов для здійснення позитивних структурних зрушень в економіці, а також для вирішення важливих соціальних проблем.

2.2 Інструменти реалізації грошово-кредитної політики

У своєму розпорядженні центральні банки країн з ринковою економікою мають досить широкий набір інструментів грошово-кредитного регулювання. Використання різних інструментів варіюється залежно від спрямованості економічного розвитку країни, ступеня відкритості економіки, традицій, конкретних умов.

З урахуванням характеру впливу на грошово-кредитний ринок вирізняють дві групи інструментів (засобів): адміністративного впливу та економічного впливу. Інструменти першої групи мають, як правило, форму директив, лімітів, нормативів, що виходять із центрального банку і спрямовані на обмеження свободи діяльності суб'єктів грошово-кредитного ринку і, в першу чергу, банків.

Під інструментами другої групи розуміються різні засоби впливу центрального банку на грошово-кредитний ринок шляхом формування на ньому певних умов, що визначають поведінку

суб'єктів ринку у напрямку, запрограмованому центральним банком. До класичних інструментів економічного впливу центрального банку на грошово-кредитний ринок звичайно відносять політику обов'язкових резервних вимог, політику рефінансування (процентну), політику відкритого ринку.

Інструменти грошово-кредитної політики можна також класифікувати, використовуючи такий критерій, як спрямованість впливу, і виділити інструменти загальної спрямованості, тобто ті, що впливають у цілому на весь грошово-кредитний ринок, і селективні інструменти, вплив яких обмежується окремими сегментами грошово-кредитного ринку, окремими суб'єктами ринку або окремими операціями банків тощо. Слід додати, що селективні інструменти, як правило, використовуються для адміністративного впливу на ринок. До таких інструментів відносять:

- селективну політику адресного рефінансування комерційних банків;
- встановлення для комерційних банків кредитних і депозитних стель;
- регламентацію процентної політики комерційних банків у вигляді встановлення обмежень щодо кредитних і депозитних ставок, маржі;
- обмеження щодо обсягу і умов надання комерційними банками окремих позик;
- залучення коштів комерційних банків на депозити в центральний банк тощо.

Вибір інструментів грошово-кредитної політики і спрямованість їх використання залежать від ринкової кон'юнктури. Так, для пожвавлення ділової активності, інвестицій центральний банк проводить політику «дешевих грошей» (політику грошово-кредитної експансії). При цьому він знижує офіційну процентну ставку, скорочує норму обов'язкових резервних вимог, виступає на відкритому ринку в ролі покупця цінних паперів і, таким чином, пропонує більш пільгові умови для кредитування реального сектора економіки. І навпаки, в період наростання інфляційних процесів центральний банк проводить політику «дорогих грошей» (політику грошово-кредитної рестрикції).

Політика рефінансування

Політика рефінансування реалізується центральними банками двома шляхами:

- ❖ зміною обсягів і умов рефінансування комерційних банків;
- ❖ зміною офіційної процентної ставки рефінансування (процентна політика).

Національний банк України поступово збільшує обсяг рефінансування комерційних банків, запроваджує нові методи рефінансування, зокрема проведення операцій РЕПО, створює для комерційних банків однакові умови для користування централізованими кредитами.

При визначенні процентної політики центральний банк враховує ряд факторів:

- ❖ рівень інфляції;
- ❖ процентні ставки на міжбанківському ринку;
- ❖ процентні ставки комерційних банків за кредитами і депозитами на небанківському ринку;
- ❖ доходність державних цінних паперів;
- ❖ динаміку обмінного курсу національної грошової одиниці;
- ❖ стан ліквідності комерційних банків тощо.

Політика обов'язкових резервних вимог

Дія цього інструменту полягає у зміні центральним банком норми, в межах якої комерційні банки зобов'язані частину залучених коштів зберігати на рахунках у центральному банку. Резервування частини коштів банків спрямовано, головним чином, на обмеження їх можливості збільшувати грошову масу в процесі депозитно-кредитної емісії.

Норма резервних вимог є важливою компонентою грошового мультиплікатора. Залежність обсягу грошової маси від рівня норми резервних вимог простежується у формулі, що визначає пропозицію грошей:

$$MS = MB \cdot mt, \quad (2.1)$$

де MS — грошова пропозиція (маса);

MB — грошова база;

mt — грошовий мультиплікатор.

У свою чергу формула грошового мультиплікатора має такий вигляд:

$$m = \frac{cr + 1}{cr + rr}, \quad (2.2)$$

де cr — коефіцієнт депонування грошей, тобто величина співвідношення готівки й депозитів;

rr — норма резервування, тобто співвідношення банківських резервів і депозитів.

У свою чергу банківські резерви визначаються двома факторами: по-перше, нормою обов'язкових резервів, по-друге, величиною надлишкових резервів комерційних банків.

Механізм використання резервних вимог характеризується цілою низкою параметрів, а саме:

- ❖ порядком визначення норми обов'язкових резервних вимог (на законодавчому рівні чи центральним банком);
- ❖ базою, що використовується для обчислення обов'язкових резервів (пасиви чи активи, які саме);
- ❖ визначенням банківських активів, які дозволяється використовувати для задоволення резервних вимог;
- ❖ величиною норми резервування та критеріями її диференціації;
- ❖ розрахунковим періодом додержання резервних вимог.

Національний банк України активно використовує політику обов'язкових резервних вимог. Наразі діють такі нормативи обов'язкового резервування:

- за коштами вкладів юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах на вимогу і коштами на поточних рахунках – 6,5 %;

- за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах – 3 %.

Обов'язковому резервуванню підлягають усі кошти юридичних та фізичних осіб, залучені комерційними банками. Банки створюють обов'язкові резерви тільки у національній

валюти і зберігають їх на коррахунку в Національному банку. Частково банкам дозволяється формувати обов'язкові резерви за рахунок касової готівки й облігацій внутрішньої державної позики.

Політика відкритого ринку

Політика відкритого ринку полягає у змінах обсягів купівлі та продажу цінних паперів центральним банком. Ці операції зумовлюють зміну резервів комерційних банків, що, у свою чергу, позначається на обсязі та вартості кредитів. У результаті центральний банк отримує можливість впливати на розмір грошової маси і рівень процентної ставки у потрібному напрямку, тобто досягаючи заздалегідь поставленої мети.

Об'єктом операцій на відкритому ринку виступають, як правило, цінні папери, що мають високу ліквідність, повсюдний попит при незначних коливаннях ринкової вартості. Традиційно центральні банки проводять політику відкритого ринку в основному з державними цінними паперами на вторинному ринку.

Упродовж 2014 р. НБУ активно підтримував ліквідність банків шляхом проведення операцій на відкритому ринку. Національним банком України було придбано у власність цінні папери України за номінальною вартістю на загальну суму 181.90 млрд грн та 0.094 млрд дол. США. Продаж цінних паперів України зі свого портфеля Національний банк України у звітному році не проводив.

Механізм операцій на відкритому ринку нескладний, що робить його привабливим для використання. В той же час для проведення цих операцій центральні банки використовують різноманітні угоди стосовно цінних паперів, які відрізняються за цілим рядом параметрів, а саме:

- ❖ формою угоди (звичайна купівля чи продаж або ж на умовах зворотної купівлі — РЕПО);
- ❖ об'єктом угоди;
- ❖ терміновістю угоди;

❖ учасниками угоди.

Історично першою формою операцій на відкритому ринку були звичайні операції центрального банку з купівлі та продажу цінних паперів. Зростання попиту на цінні папери, зокрема з боку центрального банку, призводить до зростання їх ринкової вартості і одночасно з цим до падіння фактичної доходності, що, природно, спонукує власників цінних паперів до їх продажу і навпаки. Таким чином, центральні банки проводять операції на відкритому ринку, спираючись на дію ринкових механізмів коливання цін і доходності фінансових інструментів.

Операції РЕПО (REPO — repurchase agreement) — це фінансова операція, що складається з двох частин. У першій частині одна сторона продає цінні папери іншій стороні. В той самий час перша сторона бере на себе зобов'язання викупити зазначені цінні папери у визначений термін або на вимогу іншої сторони. Це зобов'язання на зворотну купівлю відповідає зобов'язанню на зворотний продаж, яке бере на себе друга сторона. Зворотна купівля цінних паперів здійснюється за ціною, яка відрізняється від ціни первісного продажу. Різниця між цінами і є тим процентним доходом, який має отримати сторона, що виступає покупцем цінних паперів (продавцем грошових коштів) у першій частині РЕПО.

Операції РЕПО дають змогу центральному банку справляти короткостроковий вплив на кон'юнктуру ринку з подальшим нівелюванням цього впливу через певний проміжок часу. У світовій практиці угоди РЕПО укладаються, як правило, на позабіржовому ринку, на короткий проміжок часу і на великі суми, тобто це операції оптового грошового ринку. Окремі параметри операцій РЕПО є стандартизованими.

Національний банк України здійснює на відкритому ринку як звичайні операції з цінними паперами, так і операції РЕПО. Згідно з положенням, затвердженим НБУ, операції РЕПО поділяються на три види залежно від терміну дії і порядку визначення процентної ставки:

- ❖ нічне РЕПО;
- ❖ відкрите РЕПО;
- ❖ строкове РЕПО.

Політика відкритого ринку широко застосовується в регулятивній діяльності центральних банків. Це найбільш дійовий і гнучкий інструмент грошово-кредитної політики.

Тема 3. Емісія готівки та організація готівкового грошового обігу

3.1 Центральний банк — емісійний банк країни

емісія грошей – випуск в обіг нових їх знаків (від лат. *emissio* – випуск).

Емісія грошей є однією із найважливіших функцій центрального банку, якому належить монопольне право емісії національної валюти та організації її обігу.

Емісійні операції (які являють собою як випуск в обіг коштів, так і вилучення їх з обігу) є суттю діяльності центрального банку. Усе, що робить центральний банк, так або інакше пов'язано з такими операціями. Здійснюючи емісійні операції, центральний банк намагається забезпечити таку кількість грошей в обігу, яка необхідна для обслуговування процесу обміну товарами та послугами в економіці. Якщо ж гроші випускаються виокремлено до можливостей економіки виробити адекватну кількість товарів та послуг, то вони починають знецінюватись.

Саме тому обсяг емісії коштів розраховується на підставі прогнозних показників розвитку економіки: обсягу валового внутрішнього продукту, інфляції, параметрів бюджету та ін. Центральні банки не кредитують уряд для покриття бюджетного дефіциту, оскільки такі гроші не будуть мати відповідного товарного покриття і призведуть до інфляції.

Механізм здійснення емісійних операцій зазнав суттєвих змін у сучасних умовах господарювання. Наразі емісія грошей відбувається виключно в безготівковій формі шляхом зарахування відповідної суми коштів на кореспондентські

рахунки банків у центральному банку. Коли ж гроші вилучаються з обігу, то відповідна сума, навпаки, списується з цих рахунків.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про Національний банк України», Національному банку належить монопольне право на випуск грошей в обіг на території країни, а також випуск національних грошових знаків (банкнот, монет). Крім того, у даному напрямку на НБУ покладено такі завдання:

- ❖ монопольно здійснювати емісію національної валюти та організовувати готівковий грошовий обіг;

- ❖ визначати вид грошових знаків, їх номінал, відмінні ознаки і систему захисту;

- ❖ організовувати інкасацію та перевезення банкнот і монет та інших цінностей;

- ❖ видавати ліцензії на право інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей.

Готівкові гроші виготовляються за допомогою друкарського верстата на Банкотно-монетному дворі Національного банку України. Однак в обіг готівкові гроші випускаються виключно в обмін на безготівкові. Відбувається це в процесі економічної діяльності. При виникненні у клієнтів банків потреб у готівкових коштах (наприклад, для виплати заробітної плати працівникам), банки отримують готівкові кошти в Національному банку з одночасним списанням еквівалентної суми безготівкових коштів з їхнього кореспондентського рахунку в Національному банку. На загальний обсяг грошей в обігу операції перетворення безготівкових коштів у готівкові не впливають.

Загальну суму коштів на коррахунках банків, а також готівкових коштів, які перебувають в обігу, називають базовими грошима, або **монетарною базою**. Тобто це той обсяг коштів, який випущений на даний момент в обіг центральним банком.

Процедура емісії безготівкових грошей суворо регламентована. Випуск коштів здійснюється через валютний, фондовий та кредитний канали і забезпечується отриманням Національним банком еквівалентного обсягу іноземної валюти або ліквідних фінансових інструментів, завдяки чому за потреби через ці ж канали відбувається вилучення коштів з обігу.

Через валютний канал гроші випускаються/вилучаються шляхом здійснення Національним банком України операцій з купівлі/продажу іноземної валюти на міжбанківському ринку. До останнього часу монетарна політика Національного банку

України у зв'язку із значними обсягами залучення іноземного капіталу і прив'язкою курсу гривні до долара США майже повністю була підпорядкована валютній політиці. Останніми роками близько 99 % емісії гривні здійснювалося через валютний канал шляхом реалізації валютно-курсової політики центрального банку. Валютний канал, як правило, властивий сировинним та експортозалежним економікам.

Через фондовий канал кошти випускаються/вилучаються шляхом здійснення Національним банком України операцій з купівлі/продажу на відкритому ринку державних цінних паперів. Фондовий канал використовується для покриття дефіциту бюджету.

Через кредитний канал кошти випускаються шляхом здійснення Національним банком підтримки ліквідності банків через механізми рефінансування. При цьому кошти випускаються на зворотній основі під відповідне забезпечення (яке надається Національному банку в заставу) і на визначений термін (від 1 до 365 днів в залежності від інструменту рефінансування), після якого повертаються до Національного банку і вилучаються з обігу.

Емісія грошей в історичному плані – це найдавніша функція центральних емісійних банків. У ХХ ст. емісійна діяльність центральних банків зазнала істотних змін. По-перше, усі країни світу поступово перейшли до застосування в обороті виключно неповноцінних грошей. У сучасних умовах центральні банки емітують в оборот грошові знаки, відмовившись від зобов'язання обмінювати їх на золото за офіційною ціною. Таким чином, емісія грошей має фідучіарний характер, тобто вона основана на довірі до емітента. Забезпеченням грошових знаків виступає, на відміну від епохи золотого стандарту, не золотий запас емісійного банку, а переважно цінні папери в портфелі центрального банку.

Обсяги емісії визначаються потребами сфери обігу в грошах як засобів обігу, платежу та накопичення. Якщо емісія здійснюється в цих межах, створюються умови для забезпечення стабільності грошей.

До основних функцій, які виконує емісія грошей, відносять:

❖ *Забезпечення національної економіки засобами обігу, платежу, нагромадження для належного її функціонування, що є головною. Кількість грошей, необхідна для функціонування економіки, залежить від суми вартості усіх вироблених за відповідний період товарів і послуг, рівня розвитку кредитних операцій, системи банківських розрахунків, а також швидкості обігу грошей.*

❖ *Здійснення антициклічного регулювання економіки. Під час кризи і стагнації центральний банк у контексті спільної з урядом стратегії сприяє поживленню економіки через емісію грошей у певних межах. Іншим аспектом цієї функції емісії грошей є підтримка стабільності національної валюти.*

Механізм емісійно-касового регулювання грошової маси передбачає порядок введення та вилучення грошей з обігу, а також їх перерозподіл між територіями і регіонами країни залежно від потреб економіки.

Випуск грошей в обіг є комплексом заходів, який складається з етапів:

- ❖ прогнозування потреби у готівковій масі;
- ❖ виготовлення грошей;
- ❖ створення резервного фонду готівки у центральному сховищі;
- ❖ власне введення грошей в обіг.

Готівка, як правило, використовується при одержанні населенням своїх доходів та їх використанні (виплата заробітної плати, пенсій, стипендій, придбання товарів і послуг, розміщення коштів у банківських внесках тощо).

3.2 Організація процесу виробництва банкнот і монет у системі НБУ

Згідно з чинним законодавством гривня є єдиним платіжним засобом на території України. Усі фізичні та юридичні особи зобов'язані приймати гривню на території України без будь-яких

обмежень за всіма видами платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви і для переказів. Національний банк України має виключне право емісії грошових знаків (гривні та розмінної монети) та вилучення з обороту неплатіжних і не придатних для обігу грошових знаків. Крім того, як емісійний центр держави Національний банк має широкі повноваження щодо організації та регулювання готівкового обігу.

Для забезпечення організації готівкового грошового обігу Національний банк здійснює:

- ❖ виготовлення та зберігання банкнот і монет;
- ❖ створення резервних фондів банкнот і монет;
- ❖ встановлення номіналів, систем захисту, платіжних ознак та дизайну грошових знаків;
- ❖ встановлення порядку заміни пошкоджених банкнот і монет;
- ❖ встановлення правил випуску в обіг, зберігання, перевезення, вилучення та інкасації готівки;
- ❖ визначення порядку ведення касових операцій для банків, інших фінансових установ, підприємств і організацій;
- ❖ визначення вимог стосовно технічного стану і організації охорони приміщень банківських установ.

Національний банк України забезпечує виготовлення грошових знаків. Сьогодні Україна має замкнутий цикл з виробництва грошей, а саме: Банкотно-монетний двір і Фабрику банкотно-паперу. Продукція банкотної фабрики: банкноти; високозахищені цінні папери; акцизні марки; поштові марки.

Банкноти всіх номіналів виготовляються на спеціальному білому папері, що не флуоресціює в ультрафіолетових променях, з

водяними
знаками.

У 2014 р. Фабрика банкотно-паперу виготовила 2611 тонн паперу, або 73263 млн аркушів, що на 68.9 % більше, ніж у 2013 р. Банкотно-монетному двору Національного банку України в затверджених Правлінням Національного банку України обсягах було відвантажено папір для банкнот – 1216.1 тонни, або 28.6 млн аркушів, та папір для дослідних і технологічних робіт – 19.3 тонни, папір для виборчих бюлетенів – 150.7 тонни, для чекових книжок – 29 тонн.

Національний банк України визначає дизайн грошових знаків. Значного поширення набула думка про те, що грошові знаки є візитною карткою держави. Тому Україна, як і інші країни, намагається відобразити на своїх банкнотах і монетах предмети національної гордості, ознайомити зі своєю історією, культурою, природою, традиціями. На лицьовому боці банкнот розміщено портрети видатних діячів України, написи «Україна» або «Україна Національний банк України», вказано номінал банкнот словами та цифрами.

Національний банк України затверджує графічний знак гривні. Він складається з двох елементів. Перший і основний елемент базується на рукописному варіанті зображення літери г (кирилиця) як першої літери у назві «гривня». Другий елемент – це дві горизонтальні паралельні прямі, які втілюють ідею стабільності гривні. Графічний знак може розміщуватися як перед номіналом, так і після нього.

Національний банк України розробляє систему захисту грошових знаків від підроблення (фальсифікації). Основні елементи захисту грошових знаків від підроблення поділяються на дві групи:

- ❖ елементи захисту, які технологічно реалізуються в процесі виготовлення паперу і розміщуються в товщі чи на поверхні паперу;

- ❖ елементи захисту, які використовуються безпосередньо під час друкування банкнот (рельєфні елементи, плоский друк, безперервний друк, райдужний друк, орловський друк, мікротекст, суміщені малюнки, флюоресцентні захисні елементи, антисканерна сітка, латентне зображення, знак для людей з послабленим зором та інші елементи захисту).

Характеристика основних захисних елементів банкнот:

- ❖ Водяний знак – видиме при розгляді банкноти проти світла зображення на білій площині банкноти в різних тонах (світліших і темніших від паперу) портрета, що утворене внутрішньою структурою паперу і яке повторює портрет, надрукований на лицьовому боці банкноти.

- ❖ Захисна стрічка – у товщі паперу між водяним знаком та портретом вертикально розміщена полімерна металізована стрічка з кодованим номіналом. При розгляданні банкноти проти

світла уся стрічка має вигляд безперервної темної лінії, що перетинає банкноту впоперек.

❖ Рельєфні елементи – елементи друку в банкнотах, які виступають над поверхнею паперу, шершавість яких відчувається на дотик кінчиками пальців.

❖ Суміщений малюнок – малюнок, розташований в одному місці на лицьовому та зворотному боках банкноти, усі елементи якого збігаються та доповнюють один одного при розгляді банкноти проти світла (орнамент із лівого боку банкноти).

❖ Райдужний друк – поступовий перехід одного кольору захисної сітки, виконаної суцільними лініями без розривів, в інший (захисні сітки та орнаменти з обох боків банкноти).

❖ Антисканерна сітка – розташовані під різними кутами тонкі лінії, які при копіюванні або скануванні банкноти утворюють на копії «муар» (захисні сітки).

❖ Кодоване латентне зображення – приховане цифрове зображення номіналу на банкнотах видиме при розгляданні банкноти на рівні очей під гострим кутом проти світла при її повороті на 45 градусів.

❖ Мікротекст – напис безперервно повторюваного слова «Україна» аббревіатури «НБУ», які можна прочитати за допомогою збільшувального скла.

❖ Знак для сліпих – рельєфний елемент, який відчувається на дотик кінчиками пальців і визначає номінал банкноти.

❖ Видимі захисні волокна – хаотично розміщені в товщі та на поверхні паперу з двох боків банкноти сині волокна.

❖ Невидимі захисні волокна – хаотично розміщені в товщі та на поверхні паперу з двох боків банкнот волокна, які в ультрафіолетових променях флуоресціюють жовтим і блакитним світлом та синім і зеленим світлом.

❖ Флуоресцентний номер.

❖ Магнітний номер – надруковані методом високого друку чорною фарбою горизонтально в один рядок, рівно та з однаковим інтервалом між цифрами серія та номер банкноти, які мають магнітні властивості.

❖ Прихований номінал – надрукований у центрі лицьового боку банкноти, крім 1 (1994, 1995 рр.), 2 (1995 р.), 5 (1994, 1997 рр.), 10 (1994 р.), 20 (1995 р.) гривень невидимою фарбою

номінал, який в ультрафіолетових променях флуоресціює зеленим світлом.

❖ Флуоресцентний друк – елементи дизайну лицьового боку і зворотного боку банкнот та кодований малюнок (50 та 100 гривень), які в ультрафіолетових променях флуоресціюють жовтим, зеленим або жовто-зеленим світлом (залежно від номіналу).

❖ Високий друк – друк, яким виконано номери банкнот. Він залишає на папері потовщений із країв штриха відбиток фарби і рельєфний заглиблений слід. На зворотному боці папір, як правило, має опуклий рельєфний відбиток.

❖ Орловський друк – різкий перехід одного кольору в інший без розривів, накладання або зміщення ліній малюнка (портрет, написи, стрічки, орнаменти).

У межах затверджених завдань та укладених договорів Банкотно-монетний двір у звітному році виготовив: банкнот різних номіналів – 1 217.5 млн шт., розмінних монет різних номіналів – 895 млн шт., пам'ятних та ювілейних монет – 700.7 тис. шт.

Національний банк України встановлює правила визначення платіжності банкнот і монет. Він визначає ознаки платіжності грошових знаків і відповідно до них, а також з урахуванням зовнішнього вигляду, ступеня зношеності та пошкодження поділяє грошові знаки на платіжні і неплатіжні.

Платіжні грошові знаки поділяються таким чином: придатні до обігу банкноти і монети; не придатні до обігу банкноти і монети, а саме: зношені банкноти і монети; значно зношені та пошкоджені банкноти і монети. Такі грошові знаки підприємства не повинні приймати як платіж; банкноти і монети з дефектами виробника.

Неплатіжні грошові знаки поділяються таким чином:

❖ дуже пошкоджені банкноти і монети. Такі грошові знаки не приймаються до платежів підприємствами й організаціями, а банками – до обміну на придатні до обігу банкноти і монети;

- ❖ фальшиві банкноти і монети;
- ❖ перероблені банкноти. Перероблення – це зміна первісного виду справжньої банкноти з метою отримання незаконного прибутку. Переробленням вважається наклеювання, малювання, друкування тексту або цифр, що змінюють номінал банкноти.

Фальшиві та перероблені грошові знаки вилучаються банками з обігу і передаються для дослідження та офіційного висновку установам Національного банку. Про виявлення підроблених грошових знаків інформують правоохоронні органи.

Протягом 2014 р. визнано підробленими та вилучено з обігу 7501 шт. банкнот національної валюти на суму 781594 грн. За підсумками 2014 р. на 1 млн шт. справжніх банкнот гривні припадало приблизно 3 шт. підроблених банкнот. Переважно вилучені з обігу підроблені банкноти були номіналом 50 грн (3650 шт.), 100 грн (1628 шт.) та 20 грн (723 шт.).

Національний банк України виготовляє і реалізує пам'ятні і ювілейні монети. Це монети різних номіналів, виготовлені з різних металів. Тематика пам'ятних і ювілейних монет необмежена. Це може бути історія, пам'ятки, видатні особистості, знаменні дати, культура, література, спорт, легенди, природа, релігія тощо. Слід враховувати, що тема монети становить інтерес не лише для вітчизняних, а й для іноземних колекціонерів. Особливу популярність мають монети з так званими універсальними образами, близькими і прийнятними для представників багатьох націй.

Департамент готівково-грошового обігу розподіляє пам'ятні та ювілейні монети по територіальних управліннях і установах НБУ, які здійснюють реалізацію монет комерційним банкам, товариствам нумізматів, ювелірним магазинам, іншим торговельним організаціям. На зовнішньому ринку НБУ реалізує

монети через нумізматичні фірми, з якими укладаються відповідні договори.

Відповідно до Плану випуску пам'ятних монет України та сувенірної продукції в 2014 р. введено в обіг 43 пам'ятні монети (35 найменувань), з яких 16 срібні, та монети з недорогоцінного металу (17 монет з нейзильберу та 10 – біметалеві). Загальний тираж монет склав 700.5 тис. шт., у тому числі з дорогоцінних металів – 100.5 тис. шт.

Національний банк України організовує інкасацію і перевезення банкнот і монет та інших цінностей. Він розробляє нормативну базу, що регламентує порядок інкасації та перевезення цінностей, видає письмові дозволи банкам на право здійснення цієї діяльності. У структурі Національного банку є підрозділи, які здійснюють перевезення готівки від Центрального сховища до територіальних управлінь НБУ, вивезення надлишків та зношених грошових знаків у зворотному напрямку, доставку готівки за заявками комерційних банків, координують та контролюють діяльність підрозділів інкасації в комерційних банках та Державної служби охорони при МВС України.

Національний банк України здійснює аналіз стану, структури та динаміки готівкового обігу і розробляє заходи щодо його вдосконалення. Основні об'єкти аналізу:

- ❖ показники готівкового обігу в ув'язці з показниками, що характеризують економічний стан країни та тенденції її економічного розвитку;
- ❖ джерела надходження готівки у каси банків і цільова спрямованість їх видач з кас банків;
- ❖ швидкість повернення готівки у каси банків;
- ❖ фактори, що визначають зміну обсягів готівки у позабанківській сфері;
- ❖ територіальне розміщення готівки та її вилучення з обороту;
- ❖ рівень інкасації готівкової виручки;

❖ стан і розвиток безготівкових розрахунків між підприємствами і громадянами тощо.

3.3 Організація емісійно-касової роботи в установах Національного банку України

Для виконання емісійної функції Національний банк створює резервні фонди банкнот і монет у Центральному сховищі. Ці фонди перебувають виключно у розпорядженні Національного банку.

В регіональних управліннях НБУ запаси готівки зберігаються у сховищах і в оборотній касі, які створюються для забезпечення оперативного регулювання готівкового обігу в регіоні. Регіональні управління наділяються правами самостійно розпоряджатися готівкою, яка зберігається в їх сховищах та в оборотній касі.

Регіональні управління здійснюють касове обслуговування комерційних банків на підставі договорів на платній основі. Підкріплення операційних кас установ комерційних банків та здавання ними надлишків готівки і зношених банкнот до оборотної каси регіональних управлінь НБУ здійснюється за їх заявками з проведенням відповідних сум по кореспондентських рахунках.

З резервних фондів НБУ впродовж 2014 р. видано банкнот і монет у сумі 110.3 млрд грн (у 2013 р. – 83.5 млрд грн). Упродовж 2014 року територіальні управління задовольнили потреби банків готівкою в сумі 121.3 млрд грн, у тому числі підкріплення на виплату пенсій через підприємства зв'язку за пільговим тарифом становили 72.0 млрд грн. Загальний рівень підкріплень за всіма пільговими тарифами становив 97.7 млрд грн.

Комерційні банки самостійно розпоряджаються готівкою, яка залучена їх установами. Касові операції і касове

обслуговування клієнтів вони здійснюють на основі відповідної ліцензії Національного банку України. На комерційні банки покладається відповідальність за утримання готівки в обігу в належному стані та вилучення з обігу зношених, пошкоджених, фальшивих банкнот і монет. У зв'язку з цим установи комерційних банків проводять повне перерахування, сортування та пакування готівки, яка надходить до їх кас, за вимогами, визначеними Національним банком. Національний банк встановлює для комерційних банків правила здійснення касових операцій для забезпечення належного рівня зберігання грошових коштів, затверджує вимоги до проектування і будівництва банків стосовно касового вузла і грошових сховищ, розробляє порядок організації охорони банків.

3.4 Прогнозування грошової емісії та потреби в готівці

Головна мета прогнозування готівкової маси — визначення обсягу готівки, необхідного для нормального та безперервного функціонування економіки. Прогнозування здійснюється з урахуванням основних напрямків грошово-кредитної політики, показників соціально-економічного розвитку країни, прогнозних розрахунків балансу грошових доходів і витрат населення і звітності про касові обороти.

Прогноз визначає джерела й розмір надходжень готівки до кас банків, цільове спрямування і розмір видач готівки із кас банку, розмір випуску грошей або їх вилучення з обігу.

Установи комерційних банків складають прогнози готівкового обігу на основі інформації, яку вони отримують від клієнтів (касові заявки, розрахунки надходження торговельної виручки тощо), а також на основі власного аналізу стану економіки в поточному кварталі й очікуваних змін у наступному кварталі.

Методи прогнозування надходжень і видач готівки за окремими статтями прогнозу розрізняються, що зумовлено різною економічною природою окремих статей. Основне джерело надходження готівки в каси банків — це торговельна виручка. За основу прогнозування надходження виручки береться прогноз

роздрібного товарообороту торговельних підприємств, що мають рахунки в даній установі банку, і відраховується виручка, що не інкасується, тобто не надійде у вигляді готівки в касу банку. Для визначення сум видач на оплату праці за основу прогнозування береться загальна сума фонду оплати праці підприємств, що обслуговуються у даній установі, і відраховуються суми безготівкових перерахувань та утримань.

Установи комерційних банків подають прогнози касових оборотів регіональним управлінням НБУ. У свою чергу, регіональні управління складають прогноз касових оборотів по регіону на основі прогнозних і звітних матеріалів, які вони одержують від республіканських, обласних і міських органів виконавчої влади, а також враховуючи прогнози, надані комерційними банками. Установи НБУ здійснюють розподіл показників квартального прогнозного розрахунку за місяцями і подають його в Департамент готівково-грошового обігу Національного банку України за місяць до початку прогнозованого кварталу.

Департамент складає квартальний прогноз касових оборотів у цілому по країні із щомісячним розподілом усіх показників по регіонах. Показники прогнозного розрахунку доводяться до регіональних управлінь НБУ, а останні доводять їх до комерційних банків.

Тема 4. Рефінансування комерційних банків

4.1 Загальні умови проведення операцій з рефінансування банків

Національний банк України є банком банків, тобто кредитором останньої інстанції. Тільки він здатний задовольнити зростаючу потребу економіки в кредитних ресурсах. У разі, коли комерційні банки та інші кредитні установи використали всі інші можливості для розширення своєї ресурсної бази шляхом рефінансування активів на ринку цінних паперів або на міжбанківському кредитному ринку, вони звертаються до Національного банку.

Рефінансування банків – це операції з надання банкам₁ кредитів у встанов-леному Національним банком порядку.

Національний банк здійснює операції з рефінансування банків шляхом надання банкам кредитів до наступного робочого дня (кредити овернайт) та кредитів рефінансування шляхом проведення тендерів із підтримання ліквідності банків строком до 14 днів та строком до 90 днів.

Національний банк здійснює операції з рефінансування банків відповідно до укладених з банками генеральних кредитних договорів та забезпечує проведення їх за допомогою програмно-технологічного забезпечення.

Національний банк залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку може приймати рішення щодо взяття однорідної або змішаної (декілька видів) застави для забезпечення виконання зобов'язань за кредитом рефінансування.

Обсяг предмета застави за операціями з рефінансування визначається виходячи із суми кредиту, процентів за весь строк користування кредитом, з урахуванням коригувальних коефіцієнтів, що визначаються для кожного виду активу (майна), який надається в заставу.

Національний банк здійснює операції з рефінансування банків за процентною ставкою, яка є не нижчою, ніж облікова ставка Національного банку, і не підлягає коригуванню протягом строку користування кредитом.

Для нарахування процентів строк користування кредитом овернайт та кредитом рефінансування починається з дня надходження коштів на кореспондентський рахунок банку і закінчується в день, який передує даті повернення коштів.

Національний банк за наданими кредитами рефінансування здійснює контроль та перевірку заставлених активів (майна), а саме їх знецінення відповідно до нормативно-правових актів Національного банку, а в разі зменшення їх обсягу нижче, ніж установлений граничний рівень зменшення обсягу заставлених активів (майна), вимагає від банків приведення у відповідність обсягу заставлених активів (майна) до суми одержаного кредиту рефінансування і процентів за строк користування ним або часткового дострокового погашення кредиту рефінансування пропорційно обсягу зменшення заставлених активів (майна).

4.2 Порядок надання кредитів овернайт

Національний банк надає банкам кредити овернайт під заставу державних облігацій України (крім облігацій зовнішньої державної позики України) або депозитних сертифікатів.

Національний банк залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку визначає вид застави кредиту овернайт.

Національний банк щоденно засобами системи електронної пошти Національного банку (далі – електронна пошта) і на сторінці Офіційного інтернет-представництва оголошує банкам процентну ставку та вид застави за кредитом овернайт на наступний робочий день.

Державні облігації України та депозитні сертифікати, які беруться в заставу за кредитом овернайт, мають перебувати у власності банку і не бути обтяженими будь-якими іншими зобов'язаннями, крім зобов'язань перед Національним банком за операціями з рефінансування та операціями прямого РЕПО, строк виконання яких припадає на день надання кредиту овернайт.

Строк погашення державних облігацій України, що приймаються в заставу за кредитом овернайт, має наставати не раніше ніж через два робочих дні після строку повернення кредиту овернайт.

Строк погашення депозитних сертифікатів, що приймаються в заставу за кредитом овернайт, має наставати не раніше наступного робочого дня після дати погашення кредиту.

Кредит овернайт надається за умови блокування державних облігацій України на рахунках у депозитарії Національного банку або депозитних сертифікатів у системі кількісного обліку СЕРТИФ у встановленому порядку.

Банк у разі потреби підтримання ліквідності може протягом будь-якого робочого дня тижня до визначеного часу подати до Національного банку заявку на одержання кредиту овернайт. Подані банками заявки перевіряються на відповідність дотримання вимог цього Положення. Заявки, які не пройшли перевірки, відхиляються.

Заявки, які надійшли пізніше визначеного часу, не приймаються, за винятком причин технічного характеру.

Національний банк на підставі генерального кредитного договору, заявки банку та повідомлення про задоволення заявки банку на одержання кредиту овернайт забезпечує перерахування банку коштів за наданим кредитом овернайт.

4.3 Порядок надання кредитів рефінансування

Національний банк надає банкам кредити рефінансування шляхом проведення кількісного або процентного тендера з підтримання ліквідності банків. Повідомлення про проведення кількісного або процентного тендера з підтримання ліквідності банків надсилається щотижня засобами системи електронної пошти та розміщується на сторінці Офіційного інтернет-представництва.

Тендери з підтримання ліквідності банків проводяться щотижня з такою періодичністю: три тижні підряд – надання кредитів рефінансування строком до 14 днів; один тиждень - надання кредитів рефінансування строком до 90 днів.

Національний банк оголошує графік проведення тендерів з підтримання ліквідності банків на наступний квартал з розміщенням цієї інформації на сторінці Офіційного інтернет-представництва.

Національний банк залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку та стану ліквідності банків може змінювати періодичність і черговість проведення тендерів з підтримання ліквідності банків, а також оголошувати позачергові тендери з підтримання ліквідності банків, про які банкам повідомляється за допомогою засобів системи електронної пошти і на сторінці Офіційного інтернет-представництва.

Національний банк надає кредити рефінансування лише під заставу визначених ним активів (майна), які відповідають вимогам Національного банку та перебувають у власності банку-позичальника і не обтяжені будь-якими іншими зобов'язаннями, крім зобов'язань перед Національним банком за операціями з рефінансування та операціями прямого РЕПО, строк виконання

яких, у тому числі і дострокове, настає в день проведення тендера.

Предметом застави за кредитами рефінансування можуть бути такі види активів (майна):

- ❖ державні облігації України (облігації внутрішньої державної позики України, облігації зовнішньої державної позики України, цільові облігації внутрішньої державної позики України);

- ❖ депозитні сертифікати;

- ❖ іноземна валюта (долари США, євро, англійські фунти стерлінгів, швейцарські франки, японські єни);

- ❖ облігації міжнародних фінансових організацій.

Строк погашення державних облігацій України та облігацій міжнародних фінансових організацій, що приймаються в заставу за кредитами рефінансування, має наставати не раніше ніж через два робочих дні після строку погашення кредиту рефінансування.

Строк погашення депозитних сертифікатів, що приймаються в заставу за кредитами рефінансування, має наставати не раніше наступного робочого дня після дати погашення кредиту рефінансування.

Національний банк може надати кредит рефінансування під заставу іноземної валюти, розміщеної банком на рахунку Національного банку як гарантійний депозит без сплати процентів за таким депозитом.

Національний банк, виходячи із ситуації на грошово-кредитному ринку, у повідомленні про проведення тендера з підтримання ліквідності банків визначає види активів (майна), що прийматимуться в заставу за кредитами рефінансування під час проведення цього тендера.

Банк, який потребує підтримання своєї ліквідності, може подати до Національного банку за допомогою засобів відповідного програмно-технологічного забезпечення заявку на участь у тендері з підтримання ліквідності банків, яка має містити перелік активів (майна), що пропонується банком у заставу за кредитом рефінансування, без подальшого внесення до неї будь-яких змін. Банк може подати декілька заявок на участь у процентному тендері з підтримання ліквідності банків із

зазначенням різних процентних ставок та неоднакових переліків активів (майна), запропонованих банком у заставу.

Заявки, які надійшли пізніше встановленого для участі в тендері з підтримання ліквідності банків часу, не приймаються, за винятком причин технічного характеру.

Розподіл обсягу коштів, які пропонуються для проведення кількісного тендера з підтримання ліквідності банків, здійснюється відповідно до поданих заявок на участь у цьому тендері до вичерпання суми, запропонованої на цей тендер. Якщо запропонованої на кількісний тендер з підтримання ліквідності банків суми недостатньо для задоволення всіх заявок банків, то кошти за оголошеною ціною розподіляються між усіма банками пропорційно до поданих заявок. Обсяг кредиту рефінансування округлюється до цілого.

Банки за умови проведення Національним банком процентного тендера з підтримання ліквідності банків самостійно пропонують процентну ставку з точністю до двох знаків після коми, за якою вони погоджуються одержати кошти, але не нижчу, ніж облікова ставка Національного банку.

Заявки на участь у процентному тендері з підтримання ліквідності банків задовольняються відповідно до зниження запропонованої в них процентної ставки, починаючи з найвищої, і надалі поступово до закінчення запропонованого обсягу коштів, які пропонуються для проведення процентного тендера або досягнення граничної процентної ставки, або задоволення всіх заявок банків.

Якщо два або кілька учасників процентного тендера з підтримання ліквідності банків пропонують однакову процентну ставку (у тому числі і ту, що збігається з граничною процентною ставкою), а обсяг запропонованих коштів, що залишився, недостатній для задоволення всіх заявок банків з однаковою процентною ставкою, то кошти пропорційно розподіляються між цими банками. Обсяг кредиту округлюється до цілого.

Результати проведеного тендера з підтримання ліквідності банків повідомляються банкам, які брали в ньому участь, та розміщуються на сторінці Офіційного інтернет-представництва.

Національний банк на підставі генерального кредитного договору, заявки банку на участь у проведенні тендера з підтримання ліквідності банків та повідомлення про задоволення заявок на участь у тендері з підтримання ліквідності банків (у повному обсязі або частково) забезпечує перерахування банку коштів за наданим кредитом рефінансування.

Перерахування коштів банкам, що надали в заставу за кредитом рефінансування державні облигації України, забезпечується Національним банком з одночасним блокуванням цих цінних паперів у порядку, установленому законодавством.

Перерахування коштів банкам, що надали в заставу за кредитом рефінансування депозитні сертифікати, здійснюється Національним банком за умови блокування депозитних сертифікатів у системі кількісного обліку СЕРТИФ у встановленому порядку.

Перерахування коштів банкам, що надали в заставу за кредитом рефінансування облигації міжнародних фінансових установ, які відповідно до законодавства обслуговуються Центральним депозитарієм цінних паперів, забезпечується після отримання Національним банком інформації про блокування цих цінних паперів на користь Національного банку у визначеній кількості.

Перерахування коштів банкам, що надали в заставу за кредитом рефінансування іноземну валюту, забезпечується після отримання Національним банком копії SWIFT-повідомлення або виписки з рахунку Національного банку про перерахування на гарантійний депозит у Національному банку іноземної валюти у визначеному розмірі.

Банк може достроково повністю або частково повернути кредит рефінансування і проценти за користування ним, повідомивши про це Національний банк.

У 2014 р. сальдо (різниця) між обсягами наданих Національним банком України банкам України кредитів та обсягами повернення раніше наданих їм кредитів становило 32.8 млрд грн.

Національний банк у разі часткового дострокового погашення банком заборгованості за кредитом рефінансування здійснює часткове вивільнення предмета застави за кредитом за умови дотримання обсягу заставлених активів (майна), достатнього для задоволення вимог Національного банку в повному обсязі зобов'язань за кредитом, що залишився.

Тема 5. Організація міжбанківських розрахунків

5.1 Суть та роль міжбанківських розрахунків

Центральний банк несе відповідальність за ефективне і безперебійне функціонування платіжної системи країни, забезпечення мінімізації ризику в цій системі.

Виходячи з характеру платежів, які здійснює платіжна система, розрізняють:

- ❖ системи міжбанківських розрахунків;
- ❖ внутрішньобанківські платіжні системи;
- ❖ системи «клієнт-банк»;
- ❖ системи споживчих платежів, тобто системи масових платежів населення з використанням карток.

Міжбанківський переказ – це переказ грошей між банківськими установами в безготівковій формі, обумовлений потребою виконання платежів клієнтів або власних зобов'язань банківських установ.

Системи міжбанківських розрахунків призначені для здійснення платіжних трансакцій між банками, що зумовлені виконанням платежів клієнтів банків або власних зобов'язань одного банку перед іншим. Системи міжбанківських розрахунків різних країн можуть значно відрізнятися. У світі не існує єдиної платіжної моделі, але існують загальні принципи побудови платіжної системи.

Залежно від характеру відносин між учасниками платіжного процесу розрізняють два основних методи здійснення розрахунків:

- ❖ з використанням двосторонніх кореспондентських рахунків;

- ❖ з використанням рахунків у центральному банку, який відіграє роль посередника у розрахунках.

За повнотою здійснення міжбанківських розрахунків розрізняють дві системи розрахунків: систему валових і систему клірингових розрахунків.

Система валових розрахунків (брутто, gross) передбачає розрахунок за кожним платіжним документом (тобто за кожною трансакцією) окремо.

Система клірингових розрахунків (нетто, net) забезпечує накопичення певного обсягу платіжних повідомлень, після чого виконується підрахунок чистої нетто-позиції кожного з банків-учасників (виконується неттинг). Тобто за платіжними документами, що стосуються одного учасника, вираховується різниця між сумами коштів, які цей банк отримує, та коштами, які він сплачує, і ця різниця може бути як дебетовою, так і кредитовою. Саме ці чисті нетто-позиції відображаються потім на рахунках банків-учасників.

Залежно від того, хто є власником системи міжбанківських розрахунків, діють дві системи:

- ❖ система, якою центральний банк володіє, яку він обслуговує і в якій виконує розрахунки;

- ❖ система, що є власністю структур приватного сектора (банківських асоціацій або клірингових палат) і в якій центральному банку відводиться роль агента з остаточних розрахунків.

Обидві системи поєднує те, що остаточний розрахунок виконує центральний банк.

Залежно від режиму функціонування кореспондентського рахунку розрізняють дві системи міжбанківських розрахунків:

- ❖ система розрахунків з наданням банком, який веде кореспондентський рахунок, кредиту-овердрафту;

❖ система розрахунків без надання банком, який веде кореспондентський рахунок, кредиту-овердрафту, тобто платежі здійснюються у межах залишків коштів на кореспондентському рахунку.

За операційними параметрами електронних систем міжбанківських розрахунків розрізняють дві системи розрахунків:

❖ система пакетного режиму, коли платіжні документи обробляються періодично і групами (пакетами файлів платіжних документів);

❖ система реального часу, коли платежі зараховуються на кореспондентські рахунки у міру їх надходження.

Згідно з нормативними актами Національного банку міжбанківські розрахунки на території України можуть здійснюватись:

❖ через систему електронних платежів (СЕП) Національного банку України;

❖ внутрішньобанківську платіжну систему;

❖ прямі кореспондентські відносини між банками (за наявності дозволу регіонального управління НБУ за місцем відкриття кореспондентського рахунку).

Система електронних міжбанківських переказів Національного банку (СЕМП) – система, що складається із системи електронних платежів (СЕП) та системи термінових переказів (СТП), координацію роботи яких забезпечує система моніторингу технічних рахунків. Додатковими складовими СЕМП є інформаційно-пошукова система, система резервування і відновлення функціонування СЕМП.

Система електронних платежів Національного банку України (СЕП) – складова системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України (СЕМП), що забезпечує проведення міжбанківського переказу в режимі обміну файлами з індивідуальним обробленням міжбанківського електронного розрахункового документа, за яким між списанням грошей з кореспондентського рахунку банківської установи (платника) та зарахуванням грошей на кореспондентський рахунок банківської установи (отримувача) є певний проміжок часу.

Необхідною умовою для проведення переказу через СЕП НБУ є встановлення банком кореспондентських відносин з Національним банком України шляхом відкриття кореспондентського рахунку в Національному банку України.

Система термінових переказів Національного банку (СТП) — складова СЕМП, що забезпечує проведення міжбанківського переказу в режимі реального часу з індивідуальним обробленням міжбанківського електронного розрахункового документа, за яким списання грошей з кореспондентського рахунку банківської установи (платника) та зарахування грошей на кореспондентський рахунок банківської установи (отримувача) виконується одночасно.

5.2 Основні характеристики міжбанківських розрахунків на основі СЕП

СЕП побудована як деревоподібно-мережна структура.

На нижньому рівні СЕП містяться банки-учасники електронних розрахунків. Середній рівень СЕП представлений мережею регіональних розрахункових палат (РРП). РРП — це підрозділ регіонального управління Національного банку, який обслуговує банки-учасники СЕП відповідного регіону. На верхньому рівні СЕП є Центральна розрахункова палата (ЦРП), яка організовує функціонування СЕП у цілому і керує роботою регіональних розрахункових палат.

Для участі в СЕП комерційний банк встановлює з регіональним управлінням НБУ кореспондентські відносини, тобто укладає угоду про відкриття кореспондентського рахунку. Коррахунки ведуться в електронній формі в регіональному управлінні НБУ. Одночасно з відкриттям кореспондентського рахунку комерційному банку-учаснику СЕП відкривається технічний кореспондентський рахунок у РРП, через який безпосередньо здійснюються міжбанківські розрахунки.

Протягом 2014 р. через СЕП було здійснено 92.0 % міжбанківських переказів у національній валюті в межах України, решту – через кореспондентські рахунки, які відкрито банками в інших банках. Станом на 01.01.2015 р. СЕП налічувала 359 учасників, з них 163 банки України, 134 філії банків України, 26 органів Державної казначейської служби України, 36 установ Національного банку України.

СЕП пропонує різні способи взаємодії головного банку з його філіями при виконанні міжбанківських розрахунків. Ці способи отримали назву «моделей обслуговування консолідованого коррахунку в СЕП». При розробленні моделей враховували, що банки своїми філіями мають керувати:

- ❖ – у масштабі всієї країни;
- ❖ – якомога докладніше;
- ❖ – за допомогою засобів СЕП;
- ❖ – за дворівневою структурою.

СЕП — централізована система міжбанківських розрахунків типу «брутто», що є власністю НБУ.

СЕП працює без надання Національним банком кредиту овердрафту, тобто платежі здійснюються в межах залишків коштів на коррахунках комерційних банків.

СЕП забезпечує розрахунки між банківськими установами в національній валюті України і в найбільш уживаних іноземних валютах.

СЕП базується на повністю безпаперовій технології. Основним режимом роботи є обмін електронними платіжними документами та службовими повідомленнями за допомогою засобів електронної пошти НБУ.

Ініціатива проведення трансакцій у СЕП належить банку, який дебетує власний рахунок. Виходячи з цього, основним типом платіжних документів, що використовується в

розрахунках, є кредитові документи, тобто платіжні доручення. Платіжні трансакції в СЕП є безвідкличними.

СЕП заснована на пакетному способі передачі інформації.

Послуги системи електронних міжбанківських розрахунків платні.

Основні тенденції, що притаманні чинній системі міжбанківських розрахунків:

- ❖ концентрація грошових коштів на консолідованих коррахунках головних банків (юридичних осіб);
- ❖ проведення більш жорсткої політики головного банку щодо своїх філій у сфері міжбанківських розрахунків;
- ❖ централізація обробки платіжних документів у ЦРП НБУ та розрахункових центрах великих комерційних банків;
- ❖ поступове збільшення кількості й обсягів платіжних трансакцій.

СЕП НБУ побудована і функціонує за такими принципами:

- ❖ заборона на проведення дебетових електронних документів (введено поняття інформаційного дебетового документа, що має лише інформативний характер);
- ❖ ініціатива проведення трансакції належить банку, що дебетує свій рахунок (НБУ в деяких випадках може дебетувати рахунок учасника, але для обмеженої кількості операцій);
- ❖ мультивалютність – забезпечує розрахунки в СЕП як у національній, так і в іноземних валютах (мультивалютний режим функціонування СЕП – це відокремлене передавання та зберігання в СЕП інформації про платежі в кожній конкретній валюті при однаковому функціональному призначенні цієї інформації та технології її оброблення);
- ❖ наявність нічного транзитного коррахунку в РРП (Регіональна розрахункова палата), що забезпечує збереження трансакцій, які не були завершені протягом поточного банківського дня (це надає можливість учасникам СЕП організувати роботу з урахуванням власної специфіки роботи банку);
- ❖ послідовність – усі трансакції обробляються за черговістю їх надходження в систему, пріоритети відсутні;
- ❖ функціонування в реальному часі – всі трансакції відображаються на рахунках у режимі реального часу;

- ❖ блокування овердрафту – всі трансакції, що призводять до червоного або жовтого сальдо, не приймаються до виконання;
- ❖ безпаперова технологія – СЕП використовує в роботі електронні документи і виключає паперові технології;
- ❖ заборона на відміну проведених трансакцій – виконана трансакція не може бути відміненою, тобто операція що була здійснена, не може бути скасованою;
- ❖ необмеженість сум трансакцій – максимальна сума трансакції обмежена наявними коштами НБУ на коррахунку.

Тема 6. Національний банк України – фінансовий агент уряду

6.1 Нормативно-правове регулювання функцій і повноважень НБУ як фінансового агента уряду

Центральний банк як особливий центральний орган державного управління здійснює тісну співпрацю з органами державної влади і управління і виступає банкіром і фінансовим агентом уряду.

Правові основи взаємовідносин між центральним банком та органами державної влади в Україні закріплені в Законі України «Про Національний банк України».

Національний банк України вступає у фінансові відносини з вищими органами державної влади і управління в Україні. Відповідно до ст. 51 Закону «Про Національний банк України»,

Національний банк підзвітний Президенту України та Верховній Раді України в межах їх конституційних повноважень.

Підзвітність означає:

- ❖ призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку Верховною Радою України за поданням Президента України;
- ❖ призначення та звільнення Президентом України половини складу Ради Національного банку;
- ❖ призначення та звільнення Верховною Радою України половини складу Ради Національного банку;
- ❖ доповідь Голови Національного банку Верховній Раді України про діяльність Національного банку;
- ❖ надання Президенту України та Верховній Раді України двічі на рік інформації про стан грошово-кредитного ринку в державі.

Крім того, Національний банк України щоквартально надає інформацію Президенту України, Кабінету Міністрів України та Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності щодо безготівкової емісії у відповідному періоді.

Важливим повноваженням НБУ є його участь у законотворчих ініціативах щодо регулювання його функцій. Так, Національний банк України має право подавати Президенту України у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку України.

Також НБУ щорічно подає Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України таку інформацію:

- ❖ до 15 березня – прогнозні монетарні показники на наступний рік;
- ❖ до 1 квітня – інформацію про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу поточного року, яка підлягатиме перерахуванню до Державного бюджету України;
- ❖ до 1 вересня – інформацію про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу наступного року, яка підлягатиме перерахуванню до Державного бюджету України.

Подання цієї інформації відображає значиму роль НБУ у бюджетному процесі України стосовно забезпечення дохідної його частини за рахунок власного прибутку та стосовно забезпечення достовірних прогнозів і планів бюджетних показників.

Значну кількість повноважень має НБУ у взаємовідносинах з Урядом України. Так, відповідно до ст. 52 Закону України «Про Національний банк України» НБУ та Кабінет Міністрів України проводять взаємні консультації з питань грошово-кредитної політики, розроблення і здійснення загальнодержавної програми економічного та соціального розвитку.

Національний банк підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України, якщо вона не суперечить забезпеченню стабільності грошової одиниці України.

Голова Національного банку або за його дорученням один із його заступників можуть брати участь у засіданнях Кабінету Міністрів України з правом дорадчого голосу.

У засіданнях Правління Національного банку можуть брати участь члени Кабінету Міністрів України з правом дорадчого голосу.

Національний банк України має право подавати Кабінету Міністрів України у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку України.

Незалежність центрального банку як обов'язкового елемента передбачає його самостійність у визначенні та реалізації грошово-кредитної політики. При цьому незалежність центрального банку розглядається як гарантія його ефективної діяльності, тобто як гарантія проведення банком виваженої грошово-кредитної політики, спрямованої на забезпечення стабільності національної грошової одиниці і зорієнтованої на перспективу.

Так, у ст. 4 Закону України «Про Національний банк України» зазначено, що Національний банк є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису, а у визначених Законом випадках – також за рахунок Державного бюджету України.

Національний банк не відповідає за зобов'язаннями органів державної влади, а органи державної влади не відповідають за зобов'язаннями Національного банку, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання.

Незалежність Національного банку України підкріплена також і гарантіями невтручання органів державної влади у його діяльність.

Проте слід зазначити, що незалежність центрального банку має відносний характер, тобто вона не є абсолютною. Центральний банк не може проводити грошово-кредитну політику ізольовано від уряду, адже вона є лише однією зі складових загальнодержавної економічної політики, і для того щоб грошово-кредитна політика була успішною, центральний банк має взаємодіяти з урядом, який визначає фіскальну, бюджетну, цінову, інвестиційну політику тощо.

Функції Національного банку як фінансового агента органів виконавчої влади закріплені ст. 31 Закону України «Про національний банк України», згідно з якою Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних місцевих рад зобов'язані зберігати бюджетні кошти у Національному банку на рахунку, відкритому центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, якщо інше не передбачено Бюджетним кодексом України.

Умови та порядок обслуговування бюджетних коштів визначаються договором між Національним банком та центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, при цьому послуги для центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, надаються Національним банком безоплатно.

Важливим аспектом, що характеризує взаємовідносини центрального банку і уряду, є фінансові відносини з приводу фінансування дефіциту державного бюджету, для того щоб запобігти можливому тиску уряду на центральний банк щодо

додаткової емісії грошей з метою розв'язання проблеми дефіциту бюджету.

В Україні також на законодавчому рівні закріплено заборону надання кредитів державі (ст. 54 Закону України «Про Національний банк України»). Так, Національний банк не має права надавати кредити в національній та іноземній валюті, як прямо, так і опосередковано через державну установу, іншу юридичну особу, майно якої перебуває у державній власності, на фінансування витрат Державного бюджету України.

Також Національний банк не має права купувати на первинному ринку цінні папери, емітовані Кабінетом Міністрів України, державною установою, іншою юридичною особою, майно якої перебуває у державній власності.

Отже, НБУ не виступає безпосереднім кредитором Уряду України, але має повноваження і виконує операції у сфері обслуговування державного боргу, пов'язані із розміщенням державних цінних паперів, їх погашенням і виплатою доходу за ними.

НБУ встановлює прямі кореспондентські відносини з міжнародними депозитаріями з метою здійснення функцій грошово-кредитної політики та управління державним боргом з метою депонування облігацій зовнішньої державної позики в іноземних депозитаріях.

Державний борг – це сукупність фінансових зобов'язань центрального уряду, місцевих органів влади, державних підприємств і організацій, що підлягає погашенню в обумовлені терміни.

Залежно

від джерел залучення коштів державний борг поділяється на внутрішній і зовнішній.

Внутрішній державний борг – це сукупність усіх отриманих і невиконаних зобов'язань країни на користь резидентів щодо сплати основної суми боргу та процентів за ним.

Зовнішній державний борг – це сукупність усіх отриманих і невиконаних зобов'язань на користь нерезидентів щодо сплати основної суми боргу та процентів за ним.

Управління державним боргом є ваговою складовою управління державними фінансами, фінансової і економічної політики уряду, оскільки воно передбачає взаємодію і співпрацю кількох центральних органів державного управління, які відповідають за розроблення та реалізацію боргової політики держави.

6.2 Обслуговування державного боргу

Згідно з Бюджетним кодексом України, **обслуговування державного боргу** – це операції щодо здійснення плати за користування кредитом (позикою), сплати комісій, штрафів та інших платежів, пов'язаних з управлінням державним боргом. До таких операцій не належить погашення державного боргу.

Основними методами фінансування внутрішнього державного боргу за участю центрального банку, які можуть використовуватися в різних країнах, є:

- ❖ здійснення емісії грошей;
- ❖ надання прямих кредитів центрального банку уряду;
- ❖ залучення внутрішніх позик.

Перші два методи фінансування внутрішнього державного боргу заборонені законодавством України. Тому єдиним джерелом фінансування внутрішнього державного боргу є внутрішні державні запозичення.

З одного боку, внутрішні запозичення є менш небезпечними, ніж зовнішні, адже вони не спонукають до вивезення матеріальних цінностей з країни, а до перерозподілу доходів всередині країни, з іншого – вони стимулюють інфляцію та знижують інвестиційну активність. Ваговою складовою зростання внутрішнього боргу є заборгованість уряду в секторі

господарських відносин з реальним (виробничим) сектором економіки.

Внутрішній державний борг України складається:

- ❖ з емітованих державою цінних паперів у вигляді облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП);
- ❖ запозичень (кредитів), здійснених Урядом України у резидентів України;
- ❖ інших зобов'язань у грошовій формі, гарантованих Урядом України;
- ❖ казначейських зобов'язань України.

Відповідно до чинного законодавства України боргові зобов'язання уряду, що оформлені державними цінними паперами, виступають у вигляді облігацій і казначейських зобов'язань України.

До державних (боргових) цінних паперів належать:

- ❖ облігації внутрішньої державної позики (ОВДП);
- ❖ облігації зовнішньої державної позики (ОЗДП);
- ❖ облігації внутрішньої місцевої позики (ОВМП);
- ❖ казначейські зобов'язання України.

Державні облігації України можуть бути:

- ❖ довгострокові – понад п'ять років;
- ❖ середньострокові – від одного до п'яти років;
- ❖ короткострокові – до одного року.

Облігації внутрішніх державних позик України – державні цінні папери, що розміщуються виключно на внутрішньому фондовому ринку і підтверджують зобов'язання України щодо відшкодування пред'явникам цих облігацій їх номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій. Номінальна вартість облігацій внутрішніх державних позик України може бути визначена в іноземній валюті.

Цільові облігації внутрішніх державних позик України – облігації внутрішніх державних позик, емісія яких є джерелом фінансування дефіциту державного бюджету в обсягах, передбачених на цю мету законом про Державний бюджет України на відповідний рік, та в межах граничного розміру державного боргу.

Казначейське зобов'язання України – державний цінний папір, що розміщується виключно на добровільних засадах серед фізичних осіб, посвідчує факт заборгованості Державного бюджету України перед власником казначейського зобов'язання України, дає власнику право на отримання грошового доходу та погашається відповідно до умов розміщення казначейських зобов'язань України. Номінальна вартість казначейських зобов'язань України може бути визначена у національній або іноземній валюті.

Казначейські зобов'язання України випускаються державою в особі Міністерства фінансів України за дорученням Кабінету Міністрів України і розміщуються через Державний акціонерний банк ПАТ «Ощадбанк» серед населення.

Облігації зовнішніх державних позик України – державні боргові цінні папери, що розміщуються на міжнародних фондових ринках і підтверджують зобов'язання України відшкодувати пред'явникам цих облігацій їх номінальну вартість з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій.

Зовнішній державний борг має дві складові:

❖ борг органів державної влади і управління, який виникає в результаті залучення державою іноземних кредитів та випуску державних цінних паперів, які розміщуються на міжнародних ринках капіталів. Ця частина державного зовнішнього боргу погашається та обслуговується за рахунок коштів державного бюджету та коштів Національного банку України в частині кредитів, отриманих з метою підтримки платіжного балансу;

❖ борг підприємств, гарантований урядом (гарантований борг). Погашає та обслуговує такий борг підприємство-позичальник. Але у разі невиконання боргових зобов'язань підприємством перед іноземним кредитором набирає чинності державна гарантія, і погашення та обслуговування таких кредитів здійснюється Державним казначейством за рахунок коштів Державного бюджету.

Валовий зовнішній борг за станом на певну дату – це загальний обсяг заборгованості за всіма існуючими, але в жодному разі не умовними, зобов'язаннями, що мають бути

сплачені боржником у вигляді основної суми та/або процентів у будь-який час у майбутньому, і які є зобов'язаннями резидентів цієї економіки перед нерезидентами.

Валовий зовнішній борг розраховується в доларах США.

Валовий зовнішній борг України на кінець 2014р. становив 126.3 млрд дол. США, скоротившись з початку року на 15.8 млрд дол. США.

Порядок здійснення платежів з погашення та обслуговування державного боргу

Процес обслуговування державного боргу є складовою частиною бюджетного процесу. Під час складання проекту державного бюджету на наступний рік Міністерство фінансів враховує планові розрахунки департаменту державного боргу щодо обсягів платежів за державним боргом у наступному бюджетному році. Зазначені розрахунки виконуються у валютах кредитів і національній валюті. Перерахунок на національну валюту проводиться за прогнозним курсом валют до гривні з урахуванням оплати за конверсію. В умовах нестабільності міжнародних фінансових ринків це досить складний процес.

Погашення державного боргу – операції з повернення позичальником кредитів (позик) відповідно до умов кредитних договорів та/або випуску боргових цінних паперів.

Специфічність обслуговування державного боргу України полягає у внесенні до планових витрат держави з обслуговування державного боргу витрат, пов'язаних з обслуговуванням іноземних гарантованих урядом кредитів. Витрати державного бюджету на кожний наступний рік з погашення та обслуговування державного боргу плануються відповідно до:

- ❖ графіків платежів за вже існуючим державним боргом на момент складання проекту Державного бюджету на наступний рік;
- ❖ планових обсягів запозичень на наступний рік на фінансування державного бюджету;
- ❖ прогнозних процентних ставок та курсів валют;
- ❖ прогнозу обсягів витрат на управління державним боргом.

Крім того, характер розрахунків платежів за позиками залежить як від інструменту запозичення (облігація державної позики, кредитна угода), так і від кредитора (Європейський банк реконструкції та розвитку, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародний валютний фонд та ін.), кожен з яких застосовує власну методику розрахунку платежів за позикою.

Погашення та обслуговування державного боргу здійснюються шляхом проведення платежів з виконання боргових зобов'язань держави перед кредитором щодо погашення основної суми боргу, сплати процентів за ним та оплати супутніх витрат, передбачених умовами випуску державних цінних паперів, угодами про позику, державними гарантіями та іншими документами.

Сума коштів, необхідна для здійснення платежів з погашення та обслуговування державного боргу за рік, а також сума витрат, необхідна для виконання державою гарантійних зобов'язань, затверджуються Законом України про Державний бюджет України на відповідний рік.

Головним розпорядником бюджетних коштів, передбачених у Законі України про Державний бюджет України на погашення та обслуговування державного боргу, є Міністерство фінансів України.

Тема 7. Валютна політика, валютне регулювання і контроль

7.1 Суть і значення валютної політики

Основною метою валютної політики як складової монетарної політики є стабілізація курсу національної грошової одиниці та збалансованість платіжного балансу країни.

Валютна політика – це комплекс економічних, організаційних, правових, адміністративних та інших заходів, методів, форм, інструментів і механізмів, які здійснюються державою у сфері валютно-фінансових і кредитних відносин з метою забезпечення стабільності обмінного курсу національної валюти та збалансованості платіжного балансу країни.

Довгострокова валютна політика передбачає заходи, спрямовані на забезпечення макроекономічної стабільності та створення умов довіри внутрішньої економіки й іноземного бізнесу до національної валюти, стимулювання розвитку експорту, повернення в країну заробленої іноземної валюти тощо.

Завданням *короткострокової валютної політики* є забезпечення стабільного функціонування національної валютної системи, сприяння збалансованості платіжного балансу, гармонізації інтересів експортерів та імпортерів.

Валютна політика будь-якої країни проводиться у сфері валютних відносин з метою реалізації стратегічних і тактичних цілей країни як суб'єкта світової економіки. Система цих цілей має давати відповідь на головне питання: для чого, власне, проводиться валютна політика.

Стратегічні цілі валютної політики спрямовані на вирішення основних завдань державної економічної політики з регулювання економічних процесів.

Стратегічні цілі валютної політики:

1 Забезпечення стійкого економічного зростання, тобто збільшення обсягів виробництва товарів і надання послуг, що є головним завданням регулятивних заходів, які мають забезпечити неперервність відтворювального процесу і стабільний приріст не тільки абсолютної величини валового внутрішнього продукту, а й у розрахунку на душу населення країни.

2 Підтримання низьких темпів інфляції, тобто забезпечення порівняно стабільного рівня цін, що є необхідною умовою підтримання макроекономічної рівноваги у господарстві і стану визначеності для всіх економічних агентів, оскільки стійкість грошової одиниці забезпечує можливості для довгострокових заощаджень та інвестицій.

3 Сприяння високому рівню зайнятості, що передбачає стримування зростання безробіття серед працездатного населення і за умов досягнення рівноваги на ринку праці при забезпеченні

економічного зростання визначає зростання його доходів і добробуту.

Забезпечення зовнішньоекономічної рівноваги, що передбачає підтримання рівноваги платіжного балансу, оскільки діяльність суб'єктів господарювання на зовнішніх ринках є важливою складовою економічних відносин, а відтак збалансування грошових і товарних потоків країни є необхідною умовою її нормального економічного розвитку.

4 Забезпечення зовнішньої стабільності національної валюти, що є необхідною умовою підтримання довіри до неї з боку національного та іноземного бізнесу, а також полегшення умов роботи суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що визначається можливостями її кращого планування на тривалу перспективу та укладення довгострокових контрактів.

5 Підтримання макроекономічної рівноваги через досягнення фінансової стабільності та оптимальної галузевої й регіональної структури господарства.

Тактичні цілі валютної політики безпосередньо пов'язані з реалізацією регулятивних функцій держави щодо впливу на валютні відносини.

Тактичні цілі валютної політики:

1 Створення механізму оптимального управління обмінним курсом відповідно до цільових орієнтирів грошово-кредитної політики з метою підтримання стабільності внутрішнього грошового обігу та узгодження інтересів експортерів та імпортерів.

2 Оперативне регулювання валютного ринку країни для підтримання стабільності валютних відносин і недопущення спекулятивного тиску та фінансових криз.

3 Сприяння нормальній організації грошового обігу в країні для забезпечення ефективних товарообмінних операцій у зовнішньоекономічній сфері.

4 Оперативне регулювання сальдо платіжного балансу для своєчасного погашення зовнішньої заборгованості та контролю за

потенціалом розвитку економіки, незалежного від іноземних кредиторів.

5 Лібералізація або обмеження можливостей суб'єктів господарювання у здійсненні валютних операцій залежно від загальних цілей економічної політики держави, що визначає можливості ширшого або більш обмеженого доступу резидентів і нерезидентів на внутрішній валютний ринок країни.

6 Створення умов для економічного стимулювання зовнішньоторгових операцій, що є основним джерелом надходження валютної виручки і формування національного доходу держави.

7 Регламентация порядку та умов здійснення міжнародних розрахунків і кредитування зовнішньоекономічної діяльності відповідно до міжнародної практики кредитно-розрахункових операцій з метою інтегрування національної економіки у світову фінансову систему.

8 Організація контролю за здійсненням резидентами і нерезидентами поточних валютних операцій і операцій, пов'язаних із рухом капіталу.

9 Забезпечення адекватних правових умов організації валютних відносин для розвитку зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання і припливу іноземних інвестицій.

Реалізація валютної політики – це комплекс заходів нормативного і регулятивного характеру, що здійснюється державними органами з метою впливу на суб'єктів валютних відносин.

7.2 Завдання та повноваження центрального банку у сфері валютного регулювання та валютного контролю

Важливим елементом валютної політики є *валютне регулювання*.

Валютне регулювання – це діяльність держави та уповноважених нею органів, спрямована на регламентацію міжнародних розрахунків і порядку здійснення операцій з валютними цінностями.

Валютні операції за участю резидентів і нерезидентів підлягають валютному контролю. Валютному контролю підлягають також зобов'язання щодо декларування валютних цінностей та іншого майна.

Валютний контроль – це забезпечення дотримання резидентами та нерезидентами валютного законодавства.

Основними завданнями здійснення валютного регулювання та контролю є:

- ❖ організація системи курсоутворення, захист та забезпечення необхідного ступеня конвертованості національної грошової одиниці;

- ❖ регулювання платіжної функції іноземної валюти та інших іноземних інструментів, регламентація поточних операцій платіжного балансу;

- ❖ організація внутрішнього валютного ринку;

- ❖ регламентація та регулювання банківської діяльності з валютними цінностями;

- ❖ регулювання процесів утворення та руху валютного капіталу, захист іноземних інвестицій;

- ❖ встановлення режиму та обмежень на вивезення і ввезення через кордон валютних цінностей;

- ❖ забезпечення стабільних джерел надходження іноземної валюти на національний валютний ринок.

Повноваження Національного банку України у сфері валютного регулювання:

- ❖ здійснює валютну політику виходячи з принципів загальної економічної політики України;

- ❖ складає разом з Кабінетом Міністрів України платіжний баланс України;

- ❖ контролює дотримання затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України;

- ❖ визначає при необхідності ліміти заборгованості в іноземній валюті уповноважених банків нерезидентам;
- ❖ видає у встановлених межах обов'язкові для виконання нормативні акти щодо здійснення операцій на валютному ринку України;
- ❖ нагромаджує, зберігає і використовує резерви валютних цінностей для здійснення державної валютної політики;
- ❖ видає ліцензії на здійснення валютних операцій та приймає рішення про їх скасування;
- ❖ установлює способи визначення і використання валютних (обмінних) курсів іноземних валют, виражених у валюті України, курсів валютних цінностей, виражених у іноземній валюті або розрахункових (клірингових) одиницях;
- ❖ установлює за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері статистики, єдині форми обліку, звітності та документації про валютні операції, порядок контролю за їх достовірністю та своєчасним поданням;
- ❖ забезпечує публікацію банківських звітів про власні операції та операції уповноважених банків.

Основними формами здійснення валютного регулювання та контролю є проведення:

- ❖ дисконтної політики, тобто управління обліковою ставкою Національного банку, яка поряд з іншими інструментами має регулювати обсяг грошової маси, обсяг сукупного попиту, рівень цін, а також приплив із-за кордону та відтік короткострокових капіталів;
- ❖ девізної політики у вигляді валютних інтервенцій шляхом купівлі-продажу центральним банком іноземної валюти, що впливає на курс національної грошової одиниці;
- ❖ диверсифікації валютних резервів, що дає змогу зменшити збитки від відносного знецінення тих або інших валют, і забезпечення найвигіднішої структури резервних активів;
- ❖ отримання або надання кредитів та субсидій, які використовуються для компенсації розривів, що виникають у міждержавних платежах;
- ❖ низки адміністративних заходів.

Дисконтна валютна політика – зниження або підвищення Національним банком України процентних ставок з метою регулювання попиту та пропонування на позиковий капітал.

Девізна валютна політика – політика регулювання валютного курсу шляхом купівлі та продажу іноземної валюти.

Девальвація – офіційне зниження курсу національної грошової одиниці відносно іноземних валют або міжнародних розрахункових одиниць. За умов золотого стандарту, коли законодавчо фіксувався золотий вміст валют і був прямий чи опосередкований їх обмін на золото, девальвація виявлялася у зменшенні їхнього золотого вмісту та зростанні ціни на золото.

Ревальвація – офіційне підвищення курсу національної грошової одиниці відносно іноземних валют та міжнародних розрахункових одиниць. В умовах золотого стандарту ревальвація виявлялася в збільшенні офіційного золотого вмісту грошової одиниці. З відмовою від золотого стандарту ревальвація стала виявлятися в підвищенні курсу національної грошової одиниці відносно іноземних чи міжнародних валют.

Головною метою девізної валютної політики є забезпечення стабільності курсу гривні відносно іноземних валют, під яким, перш за все, розуміють передбачуваність динаміки обмінного курсу гривні до іноземних валют, що досягається завдяки прозорості та передбачуваності дій Національного банку. Для досягнення цієї мети Національний банк використовує такі механізми регулювання:

- ❖ встановлення значення офіційного обмінного курсу гривні до іноземних валют;

- ❖ врегулювання попиту та пропонування валюти на міжбанківському валютному ринку за допомогою купівлі-продажу іноземної валюти (проведення валютних інтервенцій);

- ❖ запровадження окремих обмежень на здійснення валютних операцій.

Валютна інтервенція – це пряме втручання Національного банку України у функціонування валютного ринку за допомогою купівлі-продажу іноземної валюти з метою впливу на курс національної грошової одиниці.

Основними видами проведення валютних інтервенцій є:

❖ пропорційне задоволення заявленої суб'єктами ринку суми за єдиним визначеним курсом валютної інтервенції. У разі прийняття рішення про здійснення валютної інтервенції шляхом пропорційного задоволення потреб суб'єктів ринку за єдиним визначеним курсом валютної інтервенції Національний банк доводить до відома суб'єктів ринку в день проведення валютної інтервенції курс, за яким він передбачає здійснення валютної інтервенції;

❖ валютний аукціон;

❖ цільові валютні інтервенції з продажу іноземної валюти для забезпечення виконання суб'єктами ринку визначених Національним банком зобов'язань в іноземній валюті. Суб'єкт ринку має право купувати у Національного банку під час цільової валютної інтервенції іноземну валюту виключно для забезпечення виконання зобов'язань в іноземній валюті, визначених Національним банком.

Валютні обмеження – це система спланованих державних заходів, спрямованих на регулювання (обмеження) валютних операцій, встановлення контролю і впливу на курс валют, концентрацію валютних ресурсів у руках держави з метою утримання стабільності курсу.

Однією із форм валютних обмежень виступає **валютна блокада** – припинення або обмеження валютно-фінансових відносин з заблокованою країною аж до заморожування в банках валютних цінностей держави та валюти приватних осіб з метою здійснення на неї економічного і політичного тиску.

Розрізняють односторонню, коли одна країна блокує іншу, та багатосторонню, коли вона здійснюється рядом держав, валютні блокади. Валютна блокада буває повна – при використанні всіх методів валютно-фінансового впливу аж до заморожування валюти країни, що піддається валютній блокаді, та часткова, коли використовуються лише окремі методи валютної блокади. Багатостороння валютна блокада часто здійснюється через міжнародні валютно-фінансові організації – Міжнародний валютний фонд, Світовий банк та ін.

Диверсифікація валютних резервів – це інструмент валютної політики центрального банку, який передбачає регулювання структури офіційних валютних резервів шляхом включення до їхнього складу іноземних валют різних країн.

Під **валютними резервами** розуміють належні державі офіційні запаси іноземної валюти, що перебувають у центральному банку, в банківських установах інших країн та міжнародних валютно-кредитних організаціях.

7.3 Валютне курсоутворення

Валютний курс – це вартість грошової одиниці однієї країни, виражена у грошових одиницях інших країн або міжнародних платіжних засобах.

Режим валютного курсу полягає у запровадженні порядку визначення курсу національної валюти, його зміни та використання для здійснення розрахунків у міжнародних економічних відносинах.

Основними режимами валютних курсів, а відтак, і формами реалізації валютно-курсової політики, є фіксований і плаваючий.

Режим **фіксованого валютного курсу** є найсприятливішим за умови внутрішніх кризових ситуацій у нестабільній економіці. Він забезпечує нижчі темпи інфляції та досить стабільні умови для зовнішньоекономічної діяльності, бо створює можливість прогнозувати розвиток ситуації в країні.

Режими фіксованих валютних курсів означають зобов'язання постійної підтримки конкретного курсу національної валюти відносно іноземної незалежно від попиту та пропонування на валютному ринку. При цьому коливання валютного курсу взагалі відсутні або можуть допускатися у межах до + 1 % (таблиця 7.1).

Таблиця 7.1 – Переваги та недоліки режиму фіксованого валютного курсу

Режим фіксованого валютного курсу	
Переваги	Недоліки
Режим фіксованого курсу, якщо він стабільний, забезпечує надійну основу для ефективного планування та ціноутворення, допомагаючи, тим самим, розвитку інвестиційної діяльності та міжнародної торгівлі	Якщо даному режиму не повністю довіряють, то він може піддатися спекуля-тивним атакам. Це матиме негативні наслідки для монетарної стабільності економіки країни в цілому та її валютних резервів, зокрема. В кінцевому результаті арбітражні операції можуть зумовити відмову від фіксованого курсу
Режим фіксованого валютного курсу обмежує внутрішню грошово-кредитну політику: даний стримуючий фактор у сфері грошово-кредитної політики часто розглядається як дисциплінуючий захід проти прийняття економічної політики, яка суттєво відрізняється від політики країни, до валюти якої прив'язана національна валюта	Не існує надійного способу, щоб визначити, чи є вибраний курс оптимальним та стабільним. Ні уряд, ні центральний банк не можуть з упевненістю стверджувати, що вони краще за ринок знають, в якій точці є курс рівноваги
Фіксований режим є оптимальним, якщо правильно визначити рівноважний валютний курс та підтримувати його на певному рівні	Хоча фіксований валютний курс є важливим для монетарних цілей, він дуже часто не відповідає реальному (реальному ефективному) курсу, який в більшості випадків є більш об'єктивним ринковим індикатором

Продовження таблиці 7.1

Режим фіксованого валютного курсу	
Переваги	Недоліки
Режим фіксованого курсу, який дисциплінує грошово-кредитну політику, може застосовуватись у випадках, коли фінансові інструменти та фінансові ринки є недостатньо розвинутими для проведення ринкової грошово-кредитної політики	Фіксований режим вимагає, щоб центральний банк був завжди готовий до проведення інтервенцій на валютному ринку з метою його підтримки. Після цього необхідно прийняти рішення про те, що робити з внутрішніми наслідками інтервенцій (наприклад, чи потрібно робити «валютну стерилізацію»)
	Центральному банку необхідно мати достатню кількість валютних резервів
	Орієнтація на грошово-кредитну політику іншої країни не завжди буває вигідною

Іншим визначальним валютно-курсовим режимом є плаваючий. *Плаваючий валютний курс* – це співвідношення між валютами різних країн, що складається на ринку під впливом зміни попиту та пропонування на національну й іноземну валюту.

Окремі різновиди плаваючого валютного курсу можуть передбачати встановлення центральним банком таких основних режимів:

- ❖ вільне плавання, за якого на зміну валютного курсу впливає лише ринкова кон'юнктура;

- ❖ обмежене плавання, за якого центральним банком задаються граничні норми коливання обмінного курсу національної валюти. Реалізація цього режиму може здійснюватись у таких формах:

Валютний коридор – режим, за якого центральний банк встановлює максимальний та мінімальний рівень відхилення обмінного курсу.

Обмежено гнучкий курс, за якого центральний банк проводить операції на валютному ринку з метою згладжування курсових коливань;

❖ кероване плавання – це режим управління валютним курсом, який полягає у цілеспрямованій зміні вартості національної валюти, як правило, у бік девальвації. Основними варіантами такого режиму валютно-курсової політики є:

«Повзуча прив'язка», коли відбувається періодична зміна валютного курсу (як правило, девальвація) на заздалегідь заплановану і оголошену величину.

«Брудне плавання», за якого обмінний курс змінюється на величину, заздалегідь не оголошену, з невизначеною періодичністю.

«Похилий коридор», який об'єднує механізми власне валютного коридора і «повзучої прив'язки».

У разі, якщо в країні використовується не один режим валютного курсу, а декілька, такий механізм курсоутворення називається режимом множинних валютних курсів.

Режим множинних валютних курсів – це форма реалізації валютно-курсової політики, за якої в країні застосовуються диференційовані курси національної валюти залежно від видів валютних операцій, учасників цих операцій та різновидів валют.

Як правило, такий режим передбачає наявність двох або більше валютних курсів, що застосовуються для різних типів операцій.

Оптимальний вибір режиму валютного курсу для національної економіки є одним із головних завдань валютної політики і має спиратися на ґрунтовний аналіз переваг і недоліків кожного з можливих варіантів реалізації валютно-курсової політики. Вибір режиму валютного курсу визначається станом економіки, грошового обігу і платіжного балансу країни, її участю у міжнародному поділі праці та світовій торгівлі, динамікою імпорту й експорту, масштабами зовнішніх інвестицій і величиною зовнішнього боргу, наявністю належних запасів золотовалютних резервів, співвідношенням темпів інфляції в країні й за кордоном, відхиленням внутрішніх процентних ставок від ставок на світових фінансових ринках.

7.4 Діяльність центрального банку з управління золотовалютними резервами

Золотовалютні резерви – резерви України, відображені у балансі Національного банку України, що включають у себе активи, визнані світовим співтовариством як міжнародні і призначені для міжнародних розрахунків.

Структура офіційних золотовалютних резервів – це сукупність підібраних у певній пропорції валютних активів, використання яких дає змогу центральному банку забезпечувати регулятивний вплив на валютні відносини й організацію зовнішньоекономічної діяльності в країні.

Для забезпечення внутрішньої і зовнішньої стабільності грошової одиниці України Національний банк має золотовалютний резерв, що складається з таких активів:

- ❖ монетарне золото – це золото у формі монет, зливків або брусків, не нижче 995-ї проби, що перебуває у власності або під контролем центрального банку чи органів державного управління;

- ❖ спеціальні права запозичення (СПЗ) – це резервний та платіжний засіб, що емітується Міжнародним Валютним Фондом (МВФ). Існує лише у безготівковій формі у вигляді записів на банківських рахунках;

- ❖ резервна позиція в МВФ – це особлива форма активів, що означає право країни-члена автоматично отримувати від нього кошти в іноземній валюті у межах 25 % квоти, а також суми, що раніше була надана в кредит МВФ;

- ❖ іноземна валюта у вигляді банкнот та монет або кошти на рахунках за кордоном;

- ❖ цінні папери (крім акцій), що оплачуються в іноземній валюті;

- ❖ будь-які інші міжнародно визнані резервні активи за умови забезпечення їх надійності та ліквідності.

Кошти золотовалютного резерву за джерелом формування поділяються на такі:

1 Власні кошти, одержані від купівлі іноземної валюти на валютних ринках; купівлі вільно конвертованої валюти в органів державної влади й управління та інших клієнтів, розрахунково-касове обслуговування яких здійснює Національний банк; купівлі монетарного золота у зливках або брухту золота з його подальшим доведенням (афінажем) до якості монетарного металу; доходу від здійснення операцій із золотовалютним резервом.

2 Залучені кошти, кредити міжнародних фінансових організацій, урядів іноземних країн, фінансово-кредитних установ, інших кредиторів; депозити фінансово-кредитних установ; залишки коштів у вільно конвертованій валюті на рахунках органів державної влади й управління та інших клієнтів, розрахунково-касове обслуговування яких здійснює Національний банк.

На 01.01.2015 р. обсяг золотовалютних резервів складав 7533,33 млн дол. США. Основними складовими міжнародних резервів були іноземна валюта (87.9 %) та монетарне золото (12.1 %).

Використання золотовалютного резерву здійснюється Національним банком на такі цілі:

❖ продаж валюти на фінансових ринках для проведення грошово-кредитної політики, включаючи політику обмінного курсу;

❖ витрати операцій з іноземною валютою, монетарними металами, а також іншими міжнародно визнаними резервними активами та операцій із забезпечення діяльності Національного банку в межах сум, передбачених кошторисом доходів та витрат Національного банку;

❖ повернення Національним банком валютних коштів міжнародним фінансовим організаціям, іноземним центральним банкам та іншим кредиторам, включаючи проценти за користування такими коштами та інші обов'язкові нарахування;

❖ участь у формуванні капіталу і діяльності міжнародних організацій.

Не допускається використання золотовалютного резерву для надання кредитів і гарантій та інших зобов'язань резидентам і нерезидентам України. Національний банк є зберігачем державного золотого запасу, а також дорогоцінних металів, дорогоцінних каменів, інших коштовностей.

Основні фактори, що визначають динаміку офіційних валютних резервів:

❖ стан розвитку національного господарства і масштаби зовнішньоекономічної діяльності;

❖ величина зовнішнього боргу;

❖ темпи інфляції в країні, що визначають рівень внутрішнього знецінення національної грошової одиниці та ймовірність поступового вичерпання офіційних золото-валютних резервів;

❖ чинний режим валютного курсу національної валюти визначає динаміку золотовалютних резервів залежно від використання фіксованого або плаваючого режиму;

❖ стан платіжного балансу;

❖ міжнародний рух капіталів;

❖ валютні обмеження, що діють у країні.

Урахування всіх факторів, що впливають на стан і обсяги офіційних золотовалютних резервів країни, є необхідним елементом валютної політики для забезпечення адекватних дій центрального банку на внутрішньому і зовнішньому валютному ринках відповідно до реальних потреб і завдань розвитку національної економіки.

Управління золотовалютними резервами – це процес, що складається з таких етапів: планування, організація, мотивація і виконання, аналіз ефективності, звітність та контроль.

Планування в управлінні золотовалютними резервами передбачає, що визначається необхідний їх обсяг і формується планова структура, оптимізована за критеріями прибутковості, ліквідності й схоронності.

Для забезпечення ефективного планування золотовалютних резервів центрального банку необхідно розраховувати систему показників, які відображали б кількість золотовалютних резервів,

тобто відповідність обсягу резервів центрального банку потребам у них, та якість золотовалютних резервів, що відображає оптимальну структуру резервів при мінімальному ризику вкладення коштів у ті чи інші види валютних активів.

Важливим аспектом управління золотовалютними резервами є визначення їх оптимального рівня. Поняття «оптимальний рівень золотовалютних резервів» необхідно сприймати не як чітко заплановану величину, а, швидше, як середньо- або довгострокову мету, навколо якої фактичний рівень резервів може коливатися в певних, визначених регулятором, межах.

Управління офіційними золотовалютними резервами за якісними показниками передбачає оптимізацію їх структури, тобто вибір між різними компонентами резервів і встановлення оптимального співвідношення між ними. При цьому головними принципами якісного управління золотовалютними резервами є забезпечення дотримання таких параметрів: збереження – визначає необхідність накопичення, оптимального формування і раціонального використання валютних резервів як частини національного багатства країни; ліквідність – передбачає наявність у центрального банку можливості негайного використання значної частини валютних резервів з метою реалізації завдань оперативного регулювання валютних відносин у країні; прибутковість – забезпечує належну ефективність розміщення центральним банком коштів у різних видах валютних активів.

З метою ефективного управління золотовалютними резервами країни та формування окремих їх частин відповідно до того, яка з них має забезпечувати ліквідність, а яка – прибутковість, управління може бути підпорядковане різним цілям – операційним та інвестиційним. Наступний етап передбачає здійснення сукупності тих чи інших операцій, кінцевим результатом яких є формування необхідного обсягу резервів з необхідною їхньою структурою.

Заключним етапом управління золотовалютними резервами є формування необхідної звітності та контролю за додержанням вимог щодо формування та використання активів, що входять до складу золотовалютних резервів. По-перше, існує необхідність

визначення оптимального для даних умов загального обсягу міжнародних засобів платежу. По-друге, існує проблема вибору співвідношення між окремими компонентами резерву. По-третє, перед урядами та центральними банками країн постають завдання диверсифікації валютного запасу, формування валютного кошика, тобто вибору конкретних валют і встановлення їх співвідношення у складі цього запасу.

7.5 Економічний зміст і значення платіжного балансу в механізмі валютного регулювання

Платіжний баланс відіграє важливу роль у механізмі валютного регулювання. Як модель зовнішньоекономічних відносин країни він забезпечує ґрунтовну інформаційну базу для оцінювання стану й перспектив розвитку валютних відносин. Зокрема, рівень та динаміка його збалансованості за звітний рік дають можливість визначити причини погіршення кон'юнктури валютного ринку та курсу національної валюти у відповідному році та ймовірну динаміку їх на перспективу.

Платіжний баланс – це співвідношення всіх фактичних платежів, здійснених певною країною на користь інших країн, та надходжень коштів, отриманих нею з-за кордону.

Платіжний баланс може складатись або за певний період (рік, місяць, квартал), або на певну дату (у вигляді співвідношення міжнародних надходжень і платежів на певний момент, які з дня на день постійно змінюються).

Якщо платіжний баланс відображає фактичний рух валютних потоків за звітний період, то для характеристики загального стану вимог і зобов'язань країни використовується поняття розрахункового балансу.

Розрахунковий баланс – це співвідношення на певну дату всіх вимог і зобов'язань певної країни щодо інших країн незалежно від періоду їх виникнення і терміну оплати. Він

використовується для оцінки міжнародної розрахункової позиції країни.

У розрахунковий баланс включаються всі вимоги й зобов'язання країни щодо інших країн, у тому числі й непогашені, тоді як платіжний баланс показує лише фактично отримані надходження і здійснені платежі.

Сальдо розрахункового балансу на певну дату характеризує стан країни як нетто-кредитора або як нетто-боржника. Якщо воно активне, то країна більше надала кредитів та інвестицій, аніж залучила, тобто є кредитором. Якщо сальдо розрахункового балансу пасивне – країна є боржником. Розрахунковий баланс за певний період відображає лише динаміку заборгованості та вимог країни щодо інших країн.

Дефіцит зведеного платіжного балансу у 2014 р. у розмірі 13.3 млрд дол. США фінансувався переважно за рахунок резервних активів (12.4 млрд дол. США).

Структура платіжного балансу передбачає групування всіх операцій, що в ньому відображаються, за окремими статтями і розділами залежно від характеру здійснюваних зовнішньоекономічних угод. Ці угоди поділяються на два основні види:

- ❖ поточні: пов'язані з рухом товарів, послуг, доходів, трансфертів;
- ❖ фінансові: пов'язані з інвестиційною діяльністю, а також операціями з активами і зобов'язаннями.

Розділ I платіжного балансу «Рахунок поточних операцій» включає всі операції з реальними цінностями, які відбуваються між резидентами та нерезидентами, а також операції, пов'язані з безоплатним наданням або одержанням цінностей, які призначені для поточного використання. Тут виділяють чотири основні компоненти:

1 Стаття «Товари» відображає переміщення товарів через економічні межі країни із переходом права власності.

2 Стаття «Послуги» враховує рух коштів у зв'язку з обміном між резидентами і нерезидентами різноманітними послугами.

3 Стаття «Доходи» складається з оплати праці та доходів від інвестицій.

4 Стаття «Поточні трансферти» характеризує таку передачу матеріальних та фінансових цінностей резидентам від нерезидентів і навпаки, яка не передбачає компенсації у вигляді певного вартісного еквівалента.

Розділ II «Рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій» містить такі складники:

1 Стаття «Рахунок операцій з капіталом» охоплює всі операції, що включають одержання або оплату капітальних трансфертів (трансферти на інвестиційні цілі, прощення боргу, перекази мігрантів тощо), а також придбання або реалізацію не фінансових активів та прав власності, таких як, наприклад, торгові марки, патенти, авторські права, права на видобуток корисних копалин та інші.

2 Стаття «Фінансовий рахунок» охоплює всі операції, в результаті яких відбувається перехід прав власності на зовнішні фінансові активи та вимоги країни, або, іншими словами, виникнення та погашення фінансових зобов'язань між резидентами та нерезидентами.

Фінансовий рахунок поділяється на дві класифікаційні групи, що охоплюють операції з фінансовими активами (активи) та операції з фінансовими зобов'язаннями (пасиви). Обидві групи у свою чергу поділяються на три функціональні категорії:

❖ прями інвестиції – це категорія міжнародної діяльності, яка відображає прагнення інституційної одиниці – резидента однієї країни справляти стійкий вплив на діяльність підприємства, що є резидентом, тобто кредити підприємствам прямого інвестування);

❖ портфельні інвестиції – цінні папери, що дають право на участь у капіталі, та боргові цінні папери, до складу яких входять облігації та інші довгострокові боргові цінні папери, інструменти грошового ринку та похідні фінансові інструменти;

❖ інші інвестиції включають усі операції фінансового рахунку, що не відносяться до прямих або портфельних інвестицій, а також резервних активів. Інші інвестиції

класифікуються за типами інструментів: торгові кредити, позики, валюта і депозити, інші активи й інші пасиви, а в подальшому, як і портфельні інвестиції, за основними секторами економіки.

До складу активів належить також така категорія, як резервні активи, які включають зовнішні активи країни, що перебувають під контролем органів грошово-кредитного регулювання та в будь-який час можуть бути використані для прямого фінансування дефіциту платіжного балансу або для здійснення інтервенцій на валютному ринку з метою підтримки курсу національної валюти. До резервних активів відносять такі статті: монетарне золото, спеціальні права запозичення, резервна позиція в МВФ, активи в іноземній валюті, що складаються з готівкових коштів, депозитів, цінних паперів та інших вимог.

Тема 8. Регулювання банківської діяльності та нагляд

8.1 Необхідність і задачі банківського регулювання та нагляду

Банки функціонують, головним чином, як недержавні, приватні інститути, мета діяльності яких — отримання максимального прибутку. Водночас вони виконують суспільно корисні й необхідні функції, що робить регулювання та нагляд за їх діяльністю обґрунтованим і необхідним завданням держави.

Закон України «Про Національний банк України» визначає банківське регулювання як одну із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Основні задачі банківського регулювання й нагляду:

- забезпечення стабільності та надійності банківської системи;
- захист інтересів вкладників банків;
- створення конкурентного середовища у банківському секторі;
- забезпечення відкритості політики і діяльності банківського сектора.

Необхідність банківського регулювання та нагляду в умовах ринкової економіки ні в якому разі не означає виключення саморегуляції банківського сектора через ринкові механізми.

Банківський нагляд складається з таких етапів:

- 1) реєстрація банку;
- 2) ліцензування банку;
- 3) здійснення моніторингу банку – безвиїзної інспекції, а також виїзної цільової або комплексної інспекції банку в законодавчо встановлені терміни або в разі виникнення необхідності;
- 4) визначення рейтингової оцінки банку;
- 5) вживання заходів щодо усунення недоліків роботи банку;
- 6) ліквідація банку в разі банкрутства або відкликання ліцензії.

За формами реалізації банківський нагляд поділяється на вступний, безвиїзний та виїзний. Вимоги вступного нагляду стосуються: вступних умов щодо обсягу капіталу, джерел внесків до статутних капіталів банків та складу їх учасників; кваліфікаційних та професійних якостей працівників вищої і середньої ланок управління банками; питань щодо іноземних акціонерів (учасників); відповідних технічних питань; умов, за яких НБУ відмовляє в наданні ліцензії на проведення банківських операцій; умов щодо виконання окремих банківських операцій.

Безвиїзний (документарний, попередній, дистанційний) нагляд застосовується для забезпечення дотримання банками встановлених вимог, пов'язаних із мінімізацією ризиків ведення ними власного бізнесу. Водночас при його проведенні реалізується заборона або обмеження НБУ щодо деяких видів банківської діяльності, здійснюється встановлення обсягів резервів для відшкодування можливих втрат за позиками комерційних банків, які порушують економічні нормативи тощо. Безвиїзний нагляд використовується як система раннього попередження, що дає змогу наглядовим органам ухвалювати

рішення про застосування до банків превентивних заходів до загострення ситуації або проведення інспекційної перевірки на місці.

Виїзний (інспекційний) нагляд здійснюється в результаті інспектування банків та їх установ, а також шляхом розроблення і вжиття заходів щодо організаційного зміцнення та фінансового оздоровлення цих установ. Він дає змогу органам банківського нагляду перевіряти такі аспекти діяльності банків, як: достовірність звітності, дотримання законів і нормативних актів, надійність управління банком, стійкість фінансового стану банку.

Безвиїзний і виїзний нагляд є взаємодоповнюючими формами банківського нагляду й не можуть існувати окремо один від одного.

Виконання функцій банківського нагляду ґрунтується на адекватній правовій інфраструктурі, що охоплює такі три рівні:

- ❖ чинне законодавство – Закони України «Про банки і банківську діяльність» та «Про Національний банк України»;

- ❖ регулятивні правила – визначення органом банківського нагляду інтерпретуючих вимог або обмежень для банків відповідно до його повноважень, які затверджуються постановами Правління Національного банку України;

- ❖ тимчасові роз'яснення, які використовуються службою банківського нагляду стосовно деталізації своїх дій відповідно до чинного законодавства або регулятивних правил і мають вигляд листів, телеграм тощо.

8.2 Створення і державна реєстрація банків

Державний банк створюється за рішенням Кабінету Міністрів України. При цьому в законі про Державний бюджет України на відповідний рік передбачаються витрати на формування статутного капіталу державного банку. Кабінет Міністрів України зобов'язаний отримати позитивний висновок Національного банку України з приводу наміру заснування державного банку. Отримання висновку Національного банку України є обов'язковим також у разі ліквідації (реорганізації)

державного банку, за винятком його ліквідації внаслідок неплатоспроможності.

Державний банк – це банк, 100 % статутного капіталу якого належать державі.

У разі створення державного банку видається постанова Кабінету Міністрів України про створення державного банку, що містить посилання на статтю витрат на створення цього банку в законі України про Державний бюджет України на відповідний рік.

Статут державного банку затверджується постановою Кабінету Міністрів України. Державна реєстрація державних банків здійснюється відповідно до законодавства з питань державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців.

Держава здійснює і реалізує повноваження власника щодо акцій (паїв), що їй належать у статутному капіталі державного банку, через органи управління державного банку. Кабінет Міністрів України здійснює управління державним банком у випадках, встановлених законодавством України і статутом державного банку.

Органами управління державного банку є наглядова рада і правління банку. Органом контролю державного банку є ревізійна комісія, персональний та кількісний склад якої визначаються наглядовою радою державного банку.

Наглядова рада є вищим органом управління державного банку, що здійснює контроль за діяльністю правління банку з метою збереження залучених у вклади грошових коштів, забезпечення їх повернення вкладникам і захисту інтересів держави як акціонера державного банку, а також здійснює інші функції.

До складу наглядової ради державного банку входять члени наглядової ради банку, призначені Верховною Радою України, Президентом України і Кабінетом Міністрів України. З метою представництва інтересів держави до складу наглядової ради

державного банку можуть входити представники органів виконавчої влади та інші особи. Термін повноважень членів наглядової ради державного банку – п'ять років.

Президент України призначає п'ять членів наглядової ради державного банку відповідним Указом.

Верховна Рада України призначає п'ять членів наглядової ради державного банку прийняттям відповідної Постанови.

Кабінет Міністрів України призначає п'ять членів наглядової ради державного банку прийняттям відповідної Постанови.

Членом наглядової ради державного банку може бути громадянин України, який має вищу економічну або юридичну освіту, або науковий ступінь у галузі економіки, фінансів та/або права і при цьому має досвід роботи в органі законодавчої влади чи на керівних посадах центральних органів виконавчої влади України, які забезпечують формування та реалізують державну фінансову, економічну та правову політику, або в банківській установі, чи досвід наукової, практичної роботи у галузі економіки, фінансів, права. Особа, яка входить до складу наглядової ради чи іншого органу управління банку (крім державного) чи є членом сім'ї такої особи першого ступеня споріднення, або особа, яка була засуджена за зловживання у фінансовій сфері, судимість якої не погашена або не знята в установленому законом порядку, не може бути членом наглядової ради державного банку. Не допускається призначення особи на посаду члена наглядової ради державного банку, якщо таке призначення може призвести до конфлікту інтересів.

Члени наглядової ради державного банку виконують свої функції без отримання будь-якої матеріальної винагороди. Наглядову раду державного банку очолює голова, який обирається наглядовою радою зі складу її членів. Засідання наглядової ради є правомочним за наявності не менше десяти його членів.

Рішення наглядової ради приймаються простою більшістю голосів від загальної кількості присутніх на засіданні членів наглядової ради державного банку. Статут і внутрішні положення державного банку можуть передбачати порядок скликання, голосування, прийняття і оформлення рішень наглядової ради.

Повноваження призначеного складу наглядової ради державного банку та/або кожного з його членів можуть припинитися відповідно за рішенням Верховної Ради України, Президента України і Кабінету Міністрів України щодо призначених ними осіб, але не раніше ніж через один рік з дня призначення. З дня призначення уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб повноваження наглядової ради державного банку призупиняються.

У своїй діяльності наглядова рада державного банку керується актами законодавства України і статутом державного банку. Наглядова рада не може втручатися в оперативну діяльність державного банку.

Рішення про зміну розміру статутного капіталу державного банку та припинення його діяльності приймається Кабінетом Міністрів України. При цьому Кабінет Міністрів України зобов'язаний отримати позитивний висновок Національного банку України з приводу наміру зміни розміру статутного фонду державного банку.

Повноваження виконавчого органу державного банку визначаються його статутом. Кандидатури голови та членів виконавчого органу узгоджуються з Національним банком України. Банк має право додавати до свого найменування слово «державний», використовувати зображення Державного Герба України, Державного Прапора України.

У разі прийняття рішення про часткове або повне відчуження державою належних їй акцій (паїв) державного банку такий банк втрачає статус державного. Власники акцій зобов'язані привести статут та діяльність банку у відповідність до вимог законодавства України та нормативно-правових актів Національного банку України.

Учасниками банку (ПАТ та кооперативного) можуть бути юридичні і фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів. Власники істотної участі у банку повинні мати бездоганну ділову репутацію та задовільний фінансовий стан. Вимоги щодо ділової репутації та задовільності фінансового стану засновників та осіб, які набувають істотної участі у банку, встановлюються Національним банком України. Учасниками

банку не можуть бути юридичні особи, в яких банк має істотну участь, об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації.

Перед проведенням державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, Національний банк погоджує статут.

Статут банку обов'язково має містити таку інформацію про банк:

- ❖ найменування банку (повне та скорочене);
- ❖ його місцезнаходження;
- ❖ організаційно-правову форму;
- ❖ види діяльності, які має намір здійснювати банк;
- ❖ розмір та порядок формування статутного капіталу банку, види акцій банку, їх номінальну вартість, форми випуску акцій, кількість акцій, що купуються акціонерами;
- ❖ структуру управління банком, органи управління, їх компетенцію та порядок прийняття рішень;
- ❖ порядок реорганізації та ліквідації банку;
- ❖ порядок внесення змін та доповнень до статуту банку;
- ❖ розмір та порядок утворення резервів та інших загальних фондів банку;
- ❖ порядок розподілу прибутків та покриття збитків;
- ❖ положення про аудиторську перевірку банку;
- ❖ положення про органи внутрішнього аудиту банку.

Особа, уповноважена засновником юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, для погодження статуту цієї особи подає Національному банку України разом із заявою про погодження статуту певні документи (таблиця 8.1).

Юридична особа набуває статусу банку і право на здійснення банківської діяльності виключно після отримання банківської ліцензії та внесення відомостей про неї до Державного реєстру банків. Забороняється здійснювати банківську діяльність без отримання банківської ліцензії. Особи, винні у здійсненні банківської діяльності без отримання банківської ліцензії, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законом.

Станом на 01.01.2015 р. у Державному реєстрі банків зареєстровано 182 банки, з яких 162 банки мали банківську ліцензію (в тому числі три державні – АТ “Ощадбанк”, АТ “Укресімбанк”, ПАТ “Держзембанк”). Кількість банків за участю іноземного капіталу, які діяли в Україні, збільшилася на два банки і становила 51 банк, з яких 19 банків – зі 100 % - м іноземним капіталом. Банки мали 133 діючі філії (із 141 зареєстрованих), 15245 відділень банків та 14 представництв українських банків, із яких сім – на території України. На кінець року в Україні діяло 14 банківських груп, у тому числі дві з них було визнано у 2014 р.

Національний банк України має право відмовити юридичній особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність, у погодженні статуту, у разі якщо:

- ❖ подано неповний пакет документів, необхідних для погодження статуту;
- ❖ документи містять недостовірну інформацію;
- ❖ документи не відповідають вимогам законів України чи нормативно-правових актів Національного банку України;
- ❖ ділова репутація засновника, а для засновника – юридичної особи і членів її виконавчого органу та/або наглядової ради та всіх осіб, через яких здійснюватиметься опосередковане

володіння істотною участю в банку, не відповідає вимогам, встановленим Національним банком України;

❖ фінансовий стан засновника – юридичної особи та/або майновий стан засновника – фізичної особи не відповідають вимогам, встановленим Національним банком України;

❖ засновник не має власних коштів для здійснення заявленого внеску до статутного капіталу;

❖ структура власності самої юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, та/або засновника, що набуває істотної участі, не відповідає вимогам щодо її прозорості, встановленим Національним банком України;

❖ не надано документи, що підтверджують наявність сплаченого статутного капіталу юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність.

Національний банк України не має права відмовити юридичній особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність, у погодженні статуту з інших підстав, крім зазначених вище.

Кооперативні банки створюються за принципом територіальності і поділяються на місцеві та центральний кооперативні банки. Мінімальна кількість учасників місцевого (у межах області) кооперативного банку має бути не менше 50 осіб. У разі зменшення кількості учасників і неспроможності кооперативного банку протягом одного року збільшити їх кількість до мінімальної необхідної кількості діяльність такого банку припиняється шляхом зміни організаційно-правової форми або ліквідації.

Учасниками центрального кооперативного банку є місцеві кооперативні банки. До функцій центрального кооперативного банку належать централізація та перерозподіл ресурсів, акумульованих місцевими кооперативними банками, а також здійснення контролю за діяльністю кооперативних банків регіонального рівня.

Органами управління кооперативних банків є загальні збори учасників (пайовиків), рада банку та правління банку. Органом контролю є ревізійна комісія банку. Органи управління та контролю кооперативного банку створюються та здійснюють свої повноваження.

Статутний капітал кооперативного банку поділяється на паї. Рівень мінімального розміру статутного капіталу кооперативного банку встановлюється Національним банком України.

Кожний учасник кооперативного банку незалежно від розміру своєї участі у капіталі банку (паю) має право одного голосу. Прибутки або збитки кооперативного банку за результатами фінансового року розподіляються між учасниками пропорційно розміру їх паю.

8.3 Порядок надання ліцензій на здійснення банківських операцій

Національний банк приймає рішення про надання банківської ліцензії юридичній особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність шляхом надання банківських послуг. Банки мають право надавати банківські та інші фінансові послуги в національній валюті на підставі банківської ліцензії, а також здійснювати іншу діяльність, визначену законодавством України.

Банк

***Банківська ліцензія** – документ, який видається Національним банком України, на підставі якого банки та філії іноземних банків мають право здійснювати банківську діяльність.*

має право розпочати новий вид діяльності або надання нового виду фінансових послуг за умови дотримання вимог законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку, про надання відповідних послуг та їх обліку (у тому числі щодо наявності необхідного приміщення, спеціального обладнання, комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, комунікаційних засобів, інших технічних умов, відповідних підрозділів, їх керівників, відповідних спеціалістів і внутрішніх положень, що регламентують порядок здійснення та обліку операцій/угод тощо) і в порядку, визначеному законодавчими та нормативно-правовими актами Національного банку, внутрішніми положеннями банку.

Банк має запровадити внутрішні положення про наглядову (спостережну) раду та правління банку, про політику управління активами і пасивами, кредитну, інвестиційну, облікову політику банку, положення, що регулюють здійснення банком діяльності, надання банківських та інших фінансових послуг, внутрішні положення з питань запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, про службу внутрішнього аудиту, кредитний комітет, комітет з питань управління активами та пасивами, тарифний комітет, підрозділ аналізу та управління ризиками.

Також банк має право здійснювати діяльність, надання банківських та інших фінансових послуг в іноземній валюті, які є валютними операціями, лише після отримання генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій. Порядок надання генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій та індивідуальних ліцензій на здійснення разової валютної операції визначається нормативно-правовими актами Національного банку про надання ліцензій на здійснення валютних операцій.

Юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, для отримання банківської ліцензії подає Національному банку України разом із заявою про видачу банківської ліцензії такі документи:

- ❖ копію статуту з відміткою державного реєстратора про проведення державної реєстрації юридичної особи;
- ❖ копії зареєстрованого Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій та свідоцтва про реєстрацію випуску акцій (для банку, що створюється у формі публічного акціонерного товариства);
- ❖ відомості про кількісний склад спостережної ради, правління, ревізійної комісії;
- ❖ відомості за формою, визначеною Національним банком України, що дають змогу зробити висновок: про наявність як мінімум трьох осіб, призначених членами правління, у тому числі голови правління, їх професійну придатність та ділову репутацію; професійну придатність головного бухгалтера та керівника підрозділу внутрішнього аудиту; ділову репутацію членів спостережної ради, головного бухгалтера та керівника підрозділу

внутрішнього аудиту; наявність організаційної структури та відповідних спеціалістів, необхідних для забезпечення надання банківських та інших фінансових послуг, банківського обладнання, комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, приміщень, що відповідають вимогам, встановленим Національним банком України;

❖ копії внутрішніх положень банку, що регламентують надання банківських та інших фінансових послуг, визначають порядок здійснення внутрішнього контролю та процедуру управління ризиками;

❖ бізнес-план на три роки, складений згідно з вимогами, встановленими Національним банком України;

❖ копію платіжного документа про внесення плати за видачу банківської ліцензії, розмір якої встановлюється Національним банком України.

Юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, для отримання банківської ліцензії має подати до Національного банку відповідні документи не пізніше ніж протягом одного року після її державної реєстрації як юридичної особи.

Клопотання юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, про надання банківської ліцензії та реєстрацію банку має бути підписане уповноваженою особою і подається за встановленою формою. Клопотання має містити запевнення про наявність приміщень, забезпеченість належним банківським обладнанням, комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням та комунікаційними засобами, потрібними для надання банківських, фінансових послуг та здійснення іншої діяльності.

Бізнес-план і додатки до нього мають бути складені відповідно до встановлених вимог. Текст бізнес-плану з додатками має бути прошитий та підписаний на останній сторінці уповноваженою особою.

Юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, підтверджує забезпеченість належним банківським обладнанням, комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням, приміщенням шляхом подання:

а) відомостей про наявні банківське обладнання, комп'ютерну техніку, програмне забезпечення та комунікаційні засоби, потрібні для надання банківських та інших фінансових послуг, захисту інформації/документів від підроблення, викривлення та знищення, ведення бухгалтерського обліку та складання щоденного балансу і відповідної статистичної звітності, проведення розрахунків та участі в системі електронних платежів Національного банку, що відповідають вимогам нормативно-правових актів Національного банку, а також нормативно-правових актів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб щодо порядку формування і ведення бази даних про вкладників – фізичних осіб і подання звітності; б) інформації про наявність в юридичної особи необхідних для розміщення банку приміщень (у тому числі касового вузла), їх технічний стан та організацію охорони, які відповідають вимогам нормативно-правових актів Національного банку.

Національний банк (територіальне управління Національного банку) перевіряє відповідність банківського обладнання, комп'ютерної техніки, програмного забезпечення та приміщення юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, вимогам нормативно-правових актів Національного банку шляхом їх огляду.

Юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, подає:

- відомості про ділову репутацію голови наглядової (спостережної) ради, його заступників, членів наглядової (спостережної) ради, представників юридичної особи – члена наглядової (спостережної) ради разом з протоколом засідання уповноваженого органу про їх призначення;

- відомості про професійну придатність та ділову репутацію голови, його заступників та членів правління банку (ради директорів), головного бухгалтера та його заступника, керівника служби внутрішнього аудиту разом з протоколом засідання уповноваженого органу про призначення цих керівників;

- відомості про організаційну структуру банку та відповідних спеціалістів, необхідних для забезпечення надання банківських та інших фінансових послуг, у вигляді;

- копії внутрішніх положень банку, що регламентують надання банківських та інших фінансових послуг, зазначених у статуті банку, зміст яких має визначати норми законодавства, що регулюють здійснення зазначених послуг, загальні вимоги щодо надання послуг, порядок надання послуг, порядок прийняття рішення, підрозділи/виконавці, відповідальні за надання послуг; положення, що встановлюють відповідальність за порушення порядку надання послуг.

Одночасно подаються копії внутрішніх положень банку, що регламентують політику управління активами і пасивами, кредитну, інвестиційну, облікову політику банку. Примірники копій внутрішніх положень банку, затверджених уповноваженим органом банку, мають бути пронумеровані, прошиті, засвідчені на зворотному боці відбитком печатки банку.

Національний банк України приймає рішення про надання банківської ліцензії чи про відмову в її наданні протягом двох місяців з дня отримання повного пакета документів. У разі реорганізації банку за результатами процедури тимчасової адміністрації рішення про надання банківської ліцензії приймається Національним банком України протягом трьох днів з дня отримання повного пакета документів, а також вносить відомості про юридичну особу до Державного реєстру банків одночасно з прийняттям рішення про надання банківської ліцензії.

Національний банк у разі прийняття рішення про надання банківської ліцензії видає голові правління (ради директорів) банку або уповноваженій особі (на підставі належним чином оформленої довіреності) банківську ліцензію або надсилає (із супровідним листом) територіальному управлінню Національного банку за місцезнаходженням банку для видачі керівникові або уповноваженій особі.

Банківська ліцензія оформляється на спеціальному бланку і підписується заступником Голови Національного банку і засвідчується відбитком гербової печатки. Банківська ліцензія діє з дня прийняття Національним банком відповідного рішення і не може передаватися третім особам.

Банк зобов'язаний після отримання банківської ліцензії і початку надання ним банківських і інших фінансових послуг та здійснення іншої діяльності дотримуватися вимог, установлених Національним банком, щодо цих видів діяльності або послуг.

Національний банк України має право відмовити у видачі банківської ліцензії юридичній особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність, у разі якщо:

- ❖ подано неповний пакет документів, необхідних для видачі банківської ліцензії;

- ❖ документи, подані для видачі банківської ліцензії, містять недостовірну інформацію;

- ❖ документи, подані для видачі банківської ліцензії, не відповідають вимогам законів України та нормативно-правових актів Національного банку України;

- ❖ юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, звернулася із заявою про видачу банківської ліцензії після закінчення річного терміну з дня її державної реєстрації;

- ❖ професійна придатність та/або ділова репутація хоча б одного з керівників юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, та/або керівника її підрозділу внутрішнього аудиту не відповідають вимогам, встановленим Національним банком України;

- ❖ як мінімум три особи не призначені членами правління, у тому числі голова правління;

- ❖ відсутні банківське обладнання, комп'ютерна техніка, програмне забезпечення, приміщення, що відповідають вимогам, встановленим Національним банком України. Також Національний банк України зобов'язаний звернутися до суду з позовом про припинення юридичної особи у разі невиконання юридичною особою, яка має намір здійснювати банківську діяльність, протягом року з дня державної реєстрації законодавчих вимог.

8.4 Економічні нормативи регулювання діяльності комерційних банків

Економічні нормативи діяльності банків (economic ratios; regulatory ratios for banks) – показники, встановлені Національним банком України з метою регулювання банківської діяльності на основі безвиїзного нагляду для здійснення моніторингу діяльності окремих банків і банківської системи в цілому.

Національний банк України встановлює такі економічні нормативи, що є обов'язковими до виконання всіма банками:

1 Нормативи капіталу: мінімального розміру регулятивного капіталу – Н1 (500 млн грн); достатності (адекватності) регулятивного капіталу – Н2 (не менше 10 %). Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів – Н3 (не менше 9 %).

2 Нормативи ліквідності: миттєва ліквідність – Н4 (не менше 20 %); поточна ліквідність – Н5 (не менше 40 %); короткострокова ліквідність – Н6 (не менше 60 %).

3 Нормативи кредитного ризику: максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента – Н7 (не більше 25 %); великих кредитних ризиків – Н8 (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу); максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру – Н9 (не більше 5 %); максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам, – Н10 (не більше 30 %).

4 Нормативи інвестування: інвестування в цінні папери окремо за кожною установою – Н11 (не більше 15 %); загальної суми інвестування – Н12 (не більше 60 %).

8.5 Система гарантування вкладів фізичних осіб в Україні

У 1998 р. Президентом України був підписаний Указ «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків», яким було затверджене Положення про порядок створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, формування та використання його коштів.

Фонд є юридичною особою публічного права, має відокремлене майно, яке є об'єктом права державної власності і перебуває у його господарському віданні. Фонд є суб'єктом управління майном, самостійно володіє, користується і розпоряджається належним майном, вчиняючи стосовно нього будь-які дії, що не суперечать законодавству і меті діяльності Фонду.

Основним завданням Фонду є забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку. На виконання свого основного завдання *Фонд здійснює такі функції:*

- ❖ веде реєстр учасників Фонду;
- ❖ акумулює кошти, здійснює контроль за повнотою і своєчасністю перерахування зборів кожним учасником Фонду;
- ❖ інвестує кошти Фонду в державні цінні папери України;
- ❖ здійснює випуск облігацій у порядку і за напрямками розміщення, передбачених законодавством України, і видачу фінансових векселів у випадках, передбачених законом про Державний бюджет України на відповідний рік;
- ❖ здійснює заходи щодо організації виплат відшкодувань за вкладами в разі прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку;
- ❖ здійснює регулювання участі банків у системі гарантування вкладів фізичних осіб;
- ❖ бере участь в інспекційних перевірках проблемних банків за пропозицією Національного банку України;
- ❖ застосовує до банків та їх керівників відповідно фінансові санкції і накладає адміністративні штрафи;
- ❖ здійснює процедуру виведення неплатоспроможних банків з ринку, у тому числі шляхом здійснення тимчасової

адміністрації та ліквідації банків, організовує відчуження активів і зобов'язань неплатоспроможного банку, продаж неплатоспроможного банку або створення та продаж перехідного банку;

- ❖ здійснює перевірки банків;
- ❖ надає фінансову підтримку банку;
- ❖ здійснює аналіз фінансового стану банків з метою виявлення ризиків у їхній діяльності та прогнозування потенційних витрат Фонду на виведення неплатоспроможних банків з ринку та відшкодування коштів вкладникам;
- ❖ надає цільову позику банку для виплат вкладникам банку, а також фінансування витрат для оплати роботи осіб, що здійснюються протягом дії тимчасової адміністрації;
- ❖ здійснює заходи щодо інформування громадськості про функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб, захисту прав та охоронюваних законом інтересів вкладників, підвищення рівня фінансової грамотності населення;
- ❖ вивчає та аналізує тенденції розвитку ринку ресурсів, залучених від вкладників учасниками Фонду.

Джерелами формування коштів Фонду є:

- ❖ початкові збори з учасників Фонду;
- ❖ регулярні збори з учасників Фонду;
- ❖ спеціальний збір до Фонду;
- ❖ доходи, одержані від інвестування коштів Фонду в державні цінні папери України;
- ❖ кошти (у тому числі облігації внутрішньої державної позики), залучені Фондом шляхом випуску облігацій та/або видачі фінансових векселів Фонду;
- ❖ доходи, одержані у вигляді процентів, нарахованих Національним банком України за залишками коштів на рахунках Фонду, відкритих у Національному банку України;
- ❖ кредити, залучені від Національного банку України; недоутримка (штрафи, пеня);
- ❖ кошти, що були внесені Національним банком України в розмірі 20 млн грн на день створення Фонду;
- ❖ кошти з Державного бюджету України;
- ❖ доходи від цільової позики, наданої банку для виконання зобов'язань банку;

- ❖ доходи від цільової позики, наданої банку для оплати витрат;
- ❖ благодійні внески, гранти, технічна допомога у грошовій або негрошовій формі, у тому числі від іноземних осіб;
- ❖ кредити, залучені від небанківських фінансових установ та іноземних кредиторів;
- ❖ кошти, отримані від виконання заходів, передбачених планом врегулювання, зокрема від продажу неплатоспроможного банку або перехідного банку, ліквідації банку;
- ❖ доходи, отримані від надання позики на умовах субординованого боргу приймаючому банку;
- ❖ гарантійні внески, перераховані учасниками відкритого конкурсу.

Кошти Фонду можуть формуватися з інших джерел, не заборонених законодавством України.

Мінімальний обсяг коштів Фонду не може бути нижчим за 2,5 % від суми гарантованих Фондом коштів вкладників у межах суми відшкодування з урахуванням суми зборів з учасників Фонду, які мають надійти протягом поточного кварталу. За умов досягнення мінімальної межі або ризику суттєвого зменшення обсягу коштів Фонду Фонд має право вжити заходів для поповнення коштів Фонду.

Фонд гарантує кожному вкладнику банку відшкодування коштів за його вкладом. Фонд відшкодовує кошти в розмірі вкладу, включаючи проценти, нараховані на день початку процедури виведення Фондом банку з ринку, але не більше суми граничного розміру відшкодування коштів за вкладами, встановленого на дату прийняття такого рішення, незалежно від кількості вкладів в одному банку. Сума граничного розміру відшкодування коштів за вкладами не може бути меншою 200 тис. грн. Адміністративна рада Фонду не має права приймати рішення про зменшення граничної суми відшкодування коштів за вкладами.

Виконання зобов'язань Фонду перед вкладниками здійснюється Фондом з дотриманням вимог щодо найменших витрат Фонду та збитків для вкладників у визначений спосіб, у тому числі шляхом передачі активів і зобов'язань банку приймаючому банку, продажу банку, створення перехідного

банку протягом дії тимчасової адміністрації або виплати відшкодування вкладникам після ухвалення рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку. Виплата відшкодування здійснюється з урахуванням сум, сплачених вкладнику протягом дії тимчасової адміністрації у банку.

Вкладник набуває права на одержання гарантованої суми відшкодування коштів за вкладами за рахунок коштів Фонду в межах граничного розміру відшкодування коштів за вкладами після прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку.

Фонд гарантує відшкодування коштів за вкладом, який вкладник має в банку, що в подальшому реорганізувався шляхом перетворення, на тих самих умовах, що і до реорганізації.

Фонд не відшкодовує кошти:

- ❖ передані банку в довірче управління;
- ❖ за вкладом у розмірі менше 10 грн;
- ❖ за вкладом, підтвердженим ощадним (депозитним) сертифікатом на пред'явника;
- ❖ розміщені на вклад у банку особою, яка була членом спостережної (наглядової) ради, правління (ради директорів), ревізійної комісії банку, якщо з дня її звільнення з посади до дня прийняття Національним банком України рішення про віднесення такого банку до категорії неплатоспроможних не минув один рік;
- ❖ розміщені на вклад у банку особою, яка надавала банку професійні послуги як аудитор, юридичний радник, суб'єкт оцінної діяльності, якщо ці послуги мали безпосередній вплив на виникнення ознак неплатоспроможності банку і якщо з дня припинення надання послуг до дня прийняття Національним банком України рішення про віднесення такого банку до категорії неплатоспроможних не минув один рік;
- ❖ розміщені на вклад власником істотної участі банку;
- ❖ розміщені на вклад особою, яка на індивідуальній основі отримує від банку проценти за вкладом на більш сприятливих договірних умовах, ніж звичайні, або має інші фінансові привілеї від банку;

❖ за вкладом у банку, якщо такий вклад використовується вкладником як засіб забезпечення виконання іншого зобов'язання перед цим банком, у повному обсязі вкладу до дня виконання зобов'язань;

❖ за вкладами у філіях іноземних банків;

❖ за вкладами у банківських металах.

Відшкодування коштів за вкладом в іноземній валюті відбувається в національній валюті України після перерахування суми вкладу за офіційним курсом гривні до іноземних валют, встановленим Національним банком України на день початку процедури виведення Фондом банку з ринку та здійснення тимчасової адміністрації.

Фонд завершує виплату гарантованих сум відшкодування коштів за вкладами в день внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб запису про ліквідацію банку як юридичної особи.

Список літератури

1 Про банки та банківську діяльність [Електронний ресурс]: закон України від 07.12.2000 р. – Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua>. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

2 Про Національний банк України [Електронний ресурс]: закон України від 20.05.1999 р.. – Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua>. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

3 Про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс]: закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>

4 Положення про застосування Національним банком України заходів впливу [Електронний ресурс]: [постанова Правління Національного банку України від 17.08.2012 р. № 346]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12>

5 Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS [Електронний ресурс]: [постанова Правління Національного банку України від 08.05.2002 р. № 171]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0171500-02>

6 Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів України [Електронний ресурс]: [постанова Правління Національного банку України від 08.09.2011 р. № 306]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1203-11#n20>

7 Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи [Електронний ресурс]: [постанова Правління Національного банку України від 17.09.2015 № 615]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0615500-15>

8 Про затвердження Правил визначення платіжних ознак та обміну банкнот, розмінних та обігових монет національної валюти України [Електронний ресурс]: [постанова Правління Національного банку України від 23.10.2013 р. № 422]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1942-13>

9 Про платіжні системи та переказ коштів в Україні [Електронний ресурс]: [закон України від 05.04.2001 р. - № 2346-III]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>

10 Про систему валютного регулювання і валютного контролю [Електронний ресурс]: [декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 р. № 15-93]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/15-93>

11 Про систему гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]: [закон України від 23.02.2012 р. - № 4452-VI]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>

12 Адамик, Б. П. Національний банк і грошово-кредитна політика [Текст] / Б. П. Адамик. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 278 с.

13 Банківська енциклопедія [Текст] / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко та ін. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. – 504 с.

14 Банківська система України [Текст]: монографія / В. В. Коваленко, О. Г. Коренева, К. Ф. Черкашина та ін. – Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2010. – 187 с.

15 Барановський, О. І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання [Текст]: монографія / О. І. Барановський. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 754 с.

16 Даніленко, А. І. Механізм грошового та фондового ринків і їх вплив на розвиток економіки України [Текст]: монографія / А. І. Даніленко. – К.: Фенікс, 2008. – 420 с.

17 Дибя, М. Вплив глобалізації на банківську систему України [Текст] / М. Дибя, Є. Осадчий // Вісник НБУ. – 2011. – № 5. – С. 19–23.

18 Забезпечення умов стабільного функціонування банківського сектору України [Текст]: монографія / О. М. Колодізев, О. В. Бойко, І. О. Губарева та ін.; за заг. ред. О. М. Колодізева. – Харків: Вид-во ХНЕУ, 2010. – 312 с.

19 Коваленко, В. В. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст] / В. В. Коваленко, К. Ф. Черкашина: навч. метод. посібник / Українська академія банківської справи Національного банку України. — Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. — 138 с.

20 Кузнецова, С. А. Банківська система: у схемах і таблицях [Текст]: навч. посібник / С. А. Кузнецова, Т. М. Болгар, З. С. Пестовська. – Дніпропетровськ: Дніпропетр. ун-т ім. Альфреда Нобеля, 2012. – 319 с.

21 Леончук, І. Д. Операції центрального банку [Текст]: навч. посібник / І. Д. Леончук. – К.: Алерта, 2005. – 143 с.

22 Любунь, О. С. Національний банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності [Текст]: навч. посібник / О. С. Любунь, В. С. Любунь. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 351 с.

23 Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін [Текст]: монографія / за заг. ред. В. С. Стельмаха. – К.: Центр наукових досліджень НБУ, УБС НБУ, 2009. – 404 с.

24 Орлюк, О. П. Банківська система України: правові засади організації [Текст] / О. П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 239 с.

25 Полтавська, Є. О. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн [Текст]: конспект лекцій / Є. О. Полтавська. – Харків: Вид-во ХНЕУ, 2007. – 128 с.

26 Пуховкіна, М. Ф. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст] / М. Ф. Пуховкіна, Т. П. Остапішин, В. С. Білошайка. – К.: КНЕУ, 2006. – 180 с.

27 Розвиток банківської системи України [Текст]: монографія / У. Я. Рудзевич, Я. В. Грудзевич, О. Б. Денис та ін.; за заг. ред. Т. С. Смовженко, Р. А. Слав'юк. – К.: УБС НБУ, 2010. – 462 с.

28 Романишин, В. О. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст]: навч. посібник / В. О. Романишин, Ю. М. Уманців. – К.: Атіка, 2005. – 480 с.

29 Савченко, Т. Г. Банківська система у формуванні та підтриманні рівноважних станів в економіці [Текст]: монографія / Т. Г. Савченко. – Суми: УАБС НБУ, 2012. – 356 с.

30 Холодна, Ю. Є. Банківська система [Текст]: навч. посібник / Ю. Є. Холодна, О. М. Рац. – Харків: Вид-во ХНЕУ, 2013. – 316 с.

31 Холодна, Ю. Є. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст]: конспект лекцій / Ю. Є. Холодна, О. М. Рац. – Харків: Вид-во ХНЕУ, 2008. – 130 с.

32 Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст] / навч. посібник / за ред. Т. Д. Косової, О. О. Папаіки. – К.: Центр учбової літератури, 2011. — 328 с.

33 Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст]: підручник / А. В. Сілакова, Г. І. Лановська, Н. І. Климаш, [та ін.]; за заг. ред. Т. А. Говорушко.– Львів: «Магнолія 2006», 2015. – 224 с.

Таблиця 8.1 – Документи для погодження статуту банку

Документи	Пояснення
<p>Протоколи зборів засновників та установчих зборів, договір про створення банку або рішення про створення державного банку;</p>	
<p>статут банку;</p>	<p>Статут юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, подається до Національного банку в трьох примірниках</p>
<p>копії документів, визначених Національним банком України, необхідних для ідентифікації самого засновника та всіх осіб, через яких здійснюватиметься опосередковане володіння істотною участю у банку;</p>	<p>а) для юридичної особи у вигляді (крім банків, зареєстрованих в Україні):</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ виписки з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців (далі – Єдиний державний реєстр) про проведення державної реєстрації юридичної особи відповідно до Закону про державну реєстрацію; ❖ витягу із торговельного, банківського, судового реєстру або іншого офіційного документа, що підтверджує реєстрацію іноземної юридичної особи в країні, в якій зареєстровано її головний офіс; ❖ установчих документів, засвідчених нотаріально; <p>б) для фізичної особи у вигляді:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ копії сторінок паспорта, які засвідчені підписом уповноваженої засновниками особи чи засвідчені нотаріально; ❖ копії документа з реєстраційним номером облікової картки платника податків
<p>документи, визначені Національним банком України, що дають змогу зробити висновок про:</p>	<p>а) для юридичної особи у вигляді:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ анкети юридичної особи, засвідченої підписом керівника та відбитком печатки юридичної особи; ❖ анкети, заповненої членами виконавчого органу та наглядової (спостережної) ради юридичної особи;

Продовження таблиці 8.1

Документи	Пояснення
<p>✓ ділову репутацію самого засновника, а для засновника – юридичної особи також і членів виконавчого органу та/або наглядової ради та всіх осіб, через яких здійснюватиметься опосередковане володіння істотною участю в особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність;</p> <p>✓ фінансовий стан засновника – юридичної особи, а також про майновий стан засновника – фізичної особи;</p>	<p>❖ анкети, заповненої фізичними особами, які є власниками істотної участі в цій юридичній особі;</p> <p>❖ довідок банків, що надали кредити юридичній особі (крім банків), про стан виконання зобов'язань щодо їх повернення (у разі наявності кредитів);</p> <p>❖ інформації органу державної податкової служби про стан виконання зобов'язків юридичною особою як платника податків;</p> <p>б) для фізичної особи у вигляді:</p> <p>❖ анкети за підписом фізичної особи, засвідченим нотаріально;</p> <p>❖ довідок банків, що надали кредити фізичній особі, про стан виконання зобов'язань щодо їх повернення (у разі наявності кредитів);</p> <p>❖ інформації органу державної податкової служби про стан виконання зобов'язків фізичною особою як платника податків;</p> <p>а) фінансова звітність юридичних осіб з відміткою органів статистики про її прийняття, яка має бути засвідчена підписами керівника та головного бухгалтера і відбитком печатки юридичної особи за останні чотири звітних періоди. Фінансова звітність іноземної юридичної особи, що має довгостроковий кредитний рейтинг за міжнародною шкалою за зобов'язаннями в іноземній валюті не нижче ніж інвестиційний рівень «BBB» за класифікацією рейтингових агентств «Standard & Poor's» або «Fitch Ratings», не нижче ніж рівень «Baa3» за класифікацією рейтингового агентства «Moody's Investors Service», подається за останній звітний період, встановлений законодавством країни походження цієї особи, що передусє періоду придбання акцій.</p> <p>б) висновки аудиторів/аудиторських фірм, що складені за підсумками проведеної перевірки фінансової звітності юридичних осіб;</p> <p>в) інформація про майновий стан фізичних осіб відповідно до податкового</p>

Продовження таблиці 8.1

Документи	Пояснення
документи, що засвідчують повну сплату засновниками внесків до статутного капіталу;	копії платіжних документів про сплату юридичними та фізичними особами – учасниками банку внесків до статутного капіталу банку разом з інформацією про стан формування статутного капіталу банку
відомості про структуру власності самої юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, та засновника, що набуває істотної участі в ній, відповідно до вимог Національного банку України;	Подаються у вигляді, передбаченому нормативно-правовим актом Національного банку щодо структури власності банку
відомості за формою, встановленою Національним банком України, про асоційованих осіб засновника – фізичної особи;	
відомості за формою, встановленою Національним банком України, про юридичних осіб, у яких засновник – фізична особа є керівником та/або контролером;	
копія тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску акцій;	Копія має бути засвідчена цією комісією або нотаріально
висновок Антимонопольного комітету України у випадках, передбачених законодавством України;	Копія документа засвідчується Антимонопольним комітетом України або нотаріально
копія платіжного документа про внесення плати за погодження статуту банку, розмір якої встановлюється Національним банком України	внесення плати за погодження статуту банку, розмір якої встановлюється Національним банком України

